UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Bc. Barbora Kolouškova

Morálne hranice medzi kresťanmi a nekresťanmi

Diplomová práce

Praha 2016

Autor práce: **Bc. Barbora Kolouškova**
Vedoucí práce: **Doc. PhDr. Jadwiga Šanderová, CSc.**

Rok obhajoby: **2016**

Bibliografický záznam

KOLOUŠKOVÁ, Barbora. Morálne hranice medzi kresťanmi a nekresťanmi. Praha, 2016. 80 s. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií. Katedra sociologie. Vedoucí diplomové práce doc. PhDr. Jadwiga Šanderová, CSc.

Abstrakt

Táto práca pojednáva o tom, aké hranice konštruujú vo svojich výpovediach kresťania a nekresťania, akým spôsobom tieto hranice vznikajú a sú reprodukované. Na základe analýzy hĺbkových rozhovorov ukazujem, že koncept morálnych hraníc je relevantný pre vzťah medzi kresťanmi a nekresťanmi. Hoci mnohí zdôrazňujú toleranciu a pochopenie, vymedzujú sa voči sebe v mnohých smeroch. Kresťania za zdroj morálky považujú Boží zákon, nekresťania hľadajú jej zdroj v ľuďoch. Kresťania považujú za najvyššie hodnoty vzťah s Bohom, lásku a dobrý kresťanský život a za hodnoty nekresťanov považujú skôr peniaze, zdravie a rodinu. Tí sa k týmto hodnotám priznávajú, avšak zdôrazňujú, že kresťanstvo ešte nerobí z človeka lepšieho. V reakcii na súčasnú spoločensko-politickú situáciu sa v závere práce venujem analýze sociálnych dištancií a symbolických hraníc, ktoré kresťania a nekresťania konštruujú voči etnickým a národnostným menšinám.

Abstract

This paper deals with an idea of boundaries that christians and non-chrisians construct and the way these boundaries emerge and reproduce. Based on the analysis of twelve in-depth interviews, I show that the concept of moral boundaries is relevant for the relationship between christians and non-christians. Although many emphasize tolerance and understanding, they define themselves as opposed to each other in many ways. Christians consider God's commandments to be the source of morality, non-christians think it is rooted in people themselves. Christians consider relationship with God, love and good christian life to be the highest values and they think non-christians prefer money, health and family. Those admit these values, but they emphasize that being christian does not automatically mean being a good person. As a respond to today's

situation, I analyze creating social distance and symbolic boundaries against ethnic and national minorities.

Klíčová slova

morálne hranice, kulturní obrat, kresťania, nekresťania, ateisti, sociálne nerovnosti, kvalitativny výskum

Keywords

moral boundaries, cultural turn, christians, non-christians, atheists, social inequalities, qualitative research

Rozsah práce: 122 266 znaků s mezerami bez abstraktu a příloh

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 20.12.2015 Barbora Kolouśková

Poděkování

Chcela by som sa poďakovať Doc. PhDr. Jadwige Šanderovej, CSc. za jej vedenie a motiváciu počas celého štúdia. Ďakujem respondentom za ich ochotu a úprimnosť. V neposlednom rade ďakujem svojej rodine a snúbencovi za ich podporu pri štúdiu.

Institut sociologických studií
Teze diplomové práce

Projekt diplomové práce

Téma: Morálne hranice medzi kresťanmi a neveriacimi
Vedoucí: doc. PhDr. Jadwiga Šanderová, CSc.
Klíčová slova: hranice, náboženství, sociologie náboženství, sociální distance
Klíčová slova anglicky: moral boundaries, religion, sociology of religion, social distance

Zásady pro vypracování

V priebehu uplynulých rokov pozorujeme v sociológii nový trend vo výskume sociálnych nerovností, ktorý môžeme nazvať kultúrnym trendom. Oproti socio-ekonomickým nerovnostiam sa do popredia dostávajú nerovnosti socio-kultúrne a ich skúmanie na mikro-úrovni. V nadväznosti na tento vývoj v sociológii som sa rozhodla kvalitatívne skúmať fenomén morálnych hraníc, ktorý vo svojom diele systematicky rozvíja kanadská sociologička Michele Lamont. Tá vo svojej práci definuje morálku ako „normy a predpisy univerzálne hodnotné a vzťahujúce sa k osobnej zodpovednosti a povinnosti voči druhým“ [Lamont 2000; 279]. Významnú časť tejto definície tvorí spojenie „univerzálne hodnotné“, pretože ním je vyslovený nárok na všetkých členov spoločnosti, aby predpísané normy dodržiavali. Morálne hranice vznikajú práve na základe tohto ne/dodržiavania, keď sa členovia jednej skupiny považujú za najlepších reprezentantov tej-ktorej normy a stavajú sa tak do nadradeného postavenia voči členom iných skupín. Vo svojej práci by som chcela poukázať na morálne hranice, ktoré sú konštruované v prehovoroch kresťanov a ateistov. Predpokladám, že v ich výpovediach sa objaví isté vzájomné hodnotenie, v ktorom bude možné identifikovať morálne hranice tak, ako ich vo svojom diele predkladá Michele Lamont a ďalší autori. Hlavná výskumná otázka, ktorú sa vo svojej práci budem snažiť zodpovedať, znie: Je koncept morálnych hraníc relevantný pre výskum vzťahov medzi kresťanmi a neveriacimi?
Pre potreby svojho výskumu som rozhodla zvoliť metódu hĺbkového rozhovoru. Oslovím spolu 30 respondentov, z toho 15 veriacich kresťanov a 15 ateistov. Vzhľadom k časovému harmonogramu výskumu zvolím nenáhodný výber respondentov, ktorý bude podľa potreby doplnený výberom metódou snehovej gule. Jedná sa pritom o členov kresťanských zborov v dedinách a v menšom meste na území Slovenska. Muži a ženy budú vo výskume zastúpení v pomere 1:1. Vek respondentov ohraničený nebude.

Rozhovory prebehnú podľa dohody buď v mieste bydliska respondentov, prípadne na neutrálnej pôde (v kaviarni apod.). Trvanie rozhovorov sa bude pohybovať v rozmedzí približne 50 – 90 minút.

Seznam odborné literatury

BERGER, P. L. (1990): The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion. New York: Anchor Books. 230 s.

BERGER, P./LUCKMANN, T. (1999): Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. 216 s.

DURKHEIM, É. (2002): Elementární formy náboženského života: systém totemismu v Austrálii. Praha: Oikoymenh. 504 s.

EDGEL, P./GERTEIS, J./HARTMANN, D. (2006): Atheists As "Other": Moral Boundaries and Cultural Membership in American Society. In: American Sociological Review vol. 71 no. 2: 211-234.

KOHLBERG, L./POWER, C. (1981): Moral development, religious thinking, and the question of a seventh stage. Zygon 16 (3):203-259.

LAMONT, M. (2000): The dignity of working men: Morality and the Boudaries of Race, Class and Immigration. New York: Russell Sage Foundation; Cambridge: Harvard University Press. 391 s.

LAMONT, M./MOLNAR, V. (2002): The Study of Boundaries in the Social Sciences. In: Annual Review of Sociology. Vol. 28. p. 167-195.

LUŽNÝ, D. (1999): Náboženství a moderní společnost: Sociologické teorie modernizace a sekularizace. Brno: Masarykova univerzita. 183 s.

LUŽNÝ, D./VÁCLAVÍK, D. et al. (2010): Individualizace náboženství a identita. Poznámky k současné sociologii náboženství. 1. vyd. Praha: Malvern. 351 s.

LUŽNÝ, D./NEŠPOR Z. et al. (2008): Náboženství v menšině. Religiozita a spiritualita v současné české společnosti. Praha: Malvern. 206 s.

NEŠPOR, Z. (2004): „Kvalitativní sociologické studium současné české religiozity.“ Pp. 11-20 in Nešpor, Zdeněk R. (ed.). Jaká víra? Současná česká religiozita/spiritualita v pohledu kvalitativní sociologie náboženství. Praha: Sociologický ústav AV ČR. 115 s.

NEŠPOR, Z./LUŽNÝ, D. (2007): Sociologie náboženství. Praha: Portál. 236 s.

SAYER, A. (2005a): Class, Moral Worth and Recognition. In: Sociology. Vol. 39.

SAYER, A. (2005b): Responses to class I: egalitarianism, respect(ability), class pride and moral boundary drawing. In: The Moral Significance of Class. New York: Cambridge University Press, 247 s.

SMITH, J.M. (2011): Becoming an Atheist in America: Constructing Identity and Meaning from the Rejection of Theism. In: Sociology of Religion 72(2): 215-237.

ŠAFR, J. et al. (2008): Sociální distance, interakce, relace a kategorizace: alternativní teoretické perspektivy studia sociální stratifikace. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky. 145 s.

ŠANDEROVÁ, J. et al. (2007): Sociální nerovnosti v kvalitativním výzkumu. Praha: Institut sociologických studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy. 168 s.

ŠANDEROVÁ, J./ŠMÍDOVÁ, O. (2006): Meze a možnosti interakcionistického výzkumu sociálních nerovností. Praha: Fakulta sociálních věd. 28 s.

WEBER, M. (1998): Sociologie náboženství. Praha: Vyšehrad. 368 s.

Předběžná náplň práce

V úvode svojej práce krátko pojednám o sociológii náboženstva a jej súčasnom vývoji vo svete a u nás. Pokračovať budem predstavením pojmu morálnych hraníc, základných

koncepcií morálky a teórií prepojenia morálky a náboženstva. Vzťahovaním dát k teoretickému základu sa pokúsim zostaviť vlastný záver o problematike. V závere práce potom zhrniem základné výstupy svojho bádania a budem uvažovať o jeho výsledkoch.

1. Úvod
2. Sociológia náboženstva a jej aktuálny vývoj
3. Náboženstvo a morálka v sociológii
4. Morálne hranice
5. Analýza dát a interpretácia
6. Záver

Předběžná náplň práce v anglickém jazyce:

For the last few years, sociology has been shifting it´s interest from quantitative research of distribution-based inequalities to inequalities based on recognition, which are usually examined using methods of qualitative research. I would like to follow this shift by examining the concept of moral boundaries, as it was proposed by Michele Lamont, who defines moral boundaries as boundaries based on universally valued norms. Relating to these norms, people define themselves as a certain group-members as opposed to the others, who don't fulfil these norms. In my paper, I would like to present an idea of moral boundaries based on religion, specifically between Christians and atheists. For the needs of data collection, I will use a method of in-depth interviews. I will do thirty interviews, fifteen of which will be done with Christians and the other fifteen with atheists. The main question I will try to answer is: Is the concept of moral boundaries relevant for the research of Christians and atheists?

Obsah

ÚVOD ... **3**

1. ZÁKLADNÉ KONCEPTY ... **4**

1.1 KULTÚRNY TREND ... 4
1.1.1 Sociálne dištancie ... *5*
1.2 HRANICE V SOCIOLÓGII ... 6
1.3 SYMBOLICKÉ HRANICE ... 7
1.4 KONCEPT MORÁLNYCH HRANÍC ... 8
1.5 KONCEPT NÁBOŽENSTVA ... 10
1.5.1 Náboženstvo ako kultúrny systém ... *10*
1.5.2 Náboženstvo a hranice ... *11*
1.5.3 Náboženstvo a identita ... *12*
1.5.4 Kresťanstvo dnes ... *12*
1.5.5 Kresťanstvo a morálne hranice ... *14*

2 VÝSKUMNÁ ČASŤ ... **15**

2.1 CIELE VÝSKUMU ... 15
2.2 VÝSKUMNÁ STRATÉGIA ... 16
2.3 TECHNIKA ZBERU DÁT A ETIKA VÝSKUMU ... 17
2.3.1 Metóda hĺbkového rozhovoru ... *17*
2.3.2 Príprava rozhovoru ... *17*
2.3.3 Výber respondentov ... *18*
2.3.4 Predstavenie respondentov a priebeh rozhovorov ... *19*
2.3.5 Charakter výskumu a etické súvislosti ... *20*
2.4 METÓDA VYHODNOCOVANIA ... 21

3 OBSAHOVÁ ANALÝZA A INTERPRETÁCIA VÝSLEDKOV ... **22**

3.1 MY KRESŤANIA ... 22
3.1.1 Kto je kresťan? ... *22*
3.1.2 Nie je kresťan ako kresťan ... *24*
3.2 ONI KRESŤANIA ... 26
3.2.1 Čo vadí nekresťanom na kresťanoch ... *27*
3.2.2 Ako by ste sa cítili, keby...? ... *30*
3.2.3 Oni katolíci ... *31*
3.2.4 Katolíka by som si nevzala, lebo... ... *34*
3.2.5 Oni evanjelici ... *35*
3.3 MY NEKRESŤANIA ... 35
3.4 ONI NEKRESŤANIA ... 36
3.4.1 Ako by ste sa cítili, keby... ... *38*
3.5 ČO ZNAMENÁ MORÁLKA PRE KRESŤANOV A NEKRESŤANOV ... 39
3.5.1 Čo je morálka? ... *39*
3.5.2 Zdroje morálky ... *41*
3.6 ROZDIELY V MORÁLKE KRESŤANOV A NEKRESŤANOV ... 43
3.6.1 Hodnoty kresťanov a nekresťanov ... *47*
3.6.2 Kto je dobrý človek? ... *50*
3.6.3 Som ja dobrý človek? ... *51*
3.6.4 Relativizmus v posudzovaní morálky ... *52*
3.7 ČO ROZDEĽUJE SPOLOČNOSŤ? ... 54
3.8 SOCIÁLNE DIŠTANCIE ... 56
3.8.1 Moslimovia ... *56*
3.8.2 Rómovia ... *58*

ZÁVER ... **60**

SUMMARY ... **61**

POUŽITÁ LITERATURA **63**

ZOZNAM PRÍLOH **66**

PRÍLOHY **67**

Úvod

Dobrý človek, zlý človek. Nejeden kresťan s týmto rozlíšením zápasí a nejeden ateista sa cíti byť oprávnený, priam až povinný ho aplikovať. Alebo je to opačne? Pokiaľ ide o sebareflexiu kresťanov a nekresťanov vo veci morálky, podľa výsledkov výskumu uverejneného v časopise *Science* je pravdepodobnosť, s akou veriaci a neveriaci konajú morálne alebo nemorálne činy, rovnaká [Hofmann et al. 2014]. Na druhej strane, sociologické výskumy od začiatku 90. rokov svedčia o tom, že každá z týchto dvoch skupín sa považuje voči tej druhej za morálne nadradenú [Lamont 1992, 2000; Lamont et al 1996; Edgell, Gerteis, Hartmann 2006].

Práve morálne hranice, ich (ne)existencia, tvorba a rekonštrukcia sú predmetom môjho výskumu, ktorého cieľom je zistiť, či je koncept morálnych hraníc relevantný pre vzájomný vzťah medzi kresťanmi a nekresťanmi. Vo svojom výskume sa prenesiem do prostredia slovenského vidieku a menšieho mesta a budem zisťovať, či je koncept nábožensky motivovaných morálnych hraníc v súvislosti dostatočne silný aj v našom územnom, historickom a kultúrnom rámci.

Počas posledných niekoľkých mesiacov Slovenskom rezonovali kauzy, ktoré sú veľmi zaujímavé práve v kontexte môjho výskumu. V roku 2015 sme boli svedkom mediálneho cirkusu okolo referenda o rodine, ktoré mnohí označili za iniciatívu cirkvi. Otázky týkajúce sa manželských zväzkov osôb rovnakého pohlavia, výchovy detí osobami rovnakého pohlavia a sexuálnej výchovy na školách akoby rozdelili celú krajinu. Práve náboženská príslušnosť bola pritom považovaná za jednu z hlavných determinánt postoja ľudí, a tak sa na niekoľko mesiacov stala predmetom vášnivých diskusií. Aktuálne sa Slovensko, a nielen ono, potýka s výzvou prijímania utečencov. Vzhľadom k tomu, že väčšina migrantov pochádza z moslimských krajín, stala sa otázka náboženskej príslušnosti opäť pálčivou, ako nakoniec dokazujú aj výpovede respondentov v tejto práci. Vo svetle týchto udalostí sa domnievam, že problematika morálnych hraníc medzi kresťanmi a nekresťanmi, prípadne príslušníkmi iných náboženstiev je aktuálna a sociologicky relevantná.

Práca je štrukturovaná do dvoch častí. V prvej časti predstavím základné koncepty, ktoré sú predmetom môjho výskumu. Po uvedení kultúrneho trendu, ktorý je

dôležitý pre pochopenie zasadenia konceptu morálnych hraníc do sociálnej teórie, sa krátko pristavím pri koncepte sociálnych dištancií. Pokračovať budem krátkym prehľadom vývoja a teórií konceptu hraníc v sociológii, predstavením symbolických hraníc a následne morálnych hraníc. V druhej polovici teoretickej časti sa zameriam na koncept náboženstva a kresťanstva v sociológii a časť zakončím prepojením morálnych hraníc a náboženstva. V druhej časti najskôr popíšem metodológiu môjho výskumu, pokúsim sa zmapovať jeho postup od dizajnu až po samotnú analýzu. Mojím cieľom je popis uskutočneného kvalitatívneho výskumu založeného na princípe zakotvenej teórie. Predmetom analytickej a interpretačnej časti je obsahová analýza rozhovorov s dvanástimi respondentmi.

1. Základné koncepty

Morálne hranice sú v sociológii relatívne novým konceptom. Hoci sa morálne hranice stali predmetom sociologického a sociálne-psychologického výskumu až v posledných rokoch 20. storočia, koncept hraníc sprevádza sociológov už oddávna. Aby sme lepšie pochopili jeho význam tak v doterajších sociologických dielach, ako aj v tejto práci, je dôležité poznať okolnosti jeho vzniku a následné aplikácie v teórii aj výskume. Ako sa tento koncept vyvíjal? Prečo sa štúdium hraníc stalo predmetom záujmu výskumníkov práve v posledných dvoch desaťročiach? Aké hranice sú predmetom súčasného výskumu a prečo práve tieto? Na tieto otázky ponúkam odpovede v nasledujúcej kapitole. Začnem osvetlením tzv. kultúrneho obratu či trendu, ktorý sa práve v spomínanom období odohral (a stále odohráva) a podnietil výskumy na nové témy.

1.1 Kultúrny trend

V posledných rokoch pozorujeme v sociológii odklon od socio-ekonomizujúceho ponímania sociálnej stratifikácie, ktoré sa vyznačuje objektivizmom, dôrazom na makro-procesy a ich skúmaním metódami kvantitatívneho výskumu. Ako kritickú reakciu na tento spôsob sociologického vnímania a skúmania sociálnej stratifikácie pozorujeme vznik nového trendu vo výskume sociálnych nerovností, ktorý Devine a Savage (2005) nazývajú kultúrnym obratom. U nás sa hovorí skôr o kultúrnom trende [Šanderová 2008: 60]. „Stúpenci tohto trendu sa zaujímajú predovšetkým o kultúrny aspekt nerovností a svoj záujem zameriavajú na ich ukotvenie v

bezprostredných interakciách" [Šanderová, Šmídová et al. 2009: 7]. Oproti socio-ekonomickým nerovnostiam skúmaným kvantitatívnymi výskumnými metódami sa teda s príchodom kultúrneho trendu do popredia dostávajú nerovnosti socio-kultúrne a ich skúmanie na mikro-úrovni. Od veľkých kvantitatívnych šetrení sa tak postupne prechádza ku kvalitatívnym šetreniam. Kultúrny trend sa vyznačuje niekoľkými základnými charakteristikami:

- skúmanie sociálnych nerovností bez ohľadu na ich zdroje a formy,
- skúmanie procesov konštrukcie **hraníc** a procesy vzniku a reprodukcie nerovností,
- relačný prístup [Šanderová, Šmídová 2006].

Jedným zo základných znakov kultúrneho trendu je teda skúmanie nerovností ako takých, bez ohľadu na ich zdroje a formy. Sústredí sa pritom na nerovnosti v každodennom živote, ich vznik a reprodukciu. Skúma procesy a praktiky klasifikácie a (re)produkcie hraníc. Dá sa teda povedať, že kultúrny trend predstavuje prechod od socio-ekonomického k socio-kultúrnemu, od kvantitatívneho ku kvalitatívnemu, od populácií k procesom. Nekladie už viac dôraz na ekonomický, ale skôr morálny aspekt nerovností, majetok strieda uznanie.

Teraz bližšie predstavím koncept sociálnych dištancií, ktorý úzko súvisí so spomínaným relačným princípom ako jedným zo základných znakov kultúrneho trendu.

1.1.1 Sociálne dištancie

Sociálne dištancie „vyjadrujú relačnú perspektívu nerovností. Vo svojej odlišnosti nie sme totiž natoľko iní, vždy sa líšime od niečoho či niekoho [...]" [Šafr 2008: 12]. Ako jeden z prvých použil tento pojem Georg Simmel, ktorý podľa Šafra považoval relačný princíp za „základný princíp, ktorý štrukturuje spolužitie ľudí, vytvára medzi nimi sociálny priestor" [ibid.]. Toto ponímanie zdôrazňuje mieru intimity interakcie medzi ľuďmi a nadväzuje na ňu aj definícia používaná v empirickom výskume, podľa ktorej ide o „mieru pochopenia a intimity, ktorá všeobecne charakterizuje osobné a sociálne vzťahy" [Park 1924: 339]. Inak s týmto konceptom pracuje Bourdieu (1990), ktorý poukazuje na súvislosť sociálnych dištancií s priestorovými dištanciami, ktoré vznikajú na jednej strane medzi skupinami ľudí s odlišným životným štýlom a na druhej strane vo forme vzdialenosti jednotlivých skupín

od centra mesta, resp. miest s možnosťami využívania služieb. Dá sa povedať, že miera sociálnej integrácie je v jeho ponímaní nepriamo úmerná vzdialenosti, ktorú musí človek prekonať, aby bol takpovediac v centre diania.

V sociológii rozlišujeme dve základné poňatia relačného princípu a s nimi súvisiace metodológie. V objektívnom prístupe „meriame varianty skutočného združovania ľudí, teda realizované sociálne preferencie" [Šafr 2008: 18]. Objektívna sociálna dištancia teda znamená pravdepodobnosť, že jednotlivec má reálne za manžela/manželku, suseda/susedku, kolegu apod. človeka s odlišnou profesiou. V subjektívnom prístupe skúmame mieru afinity k jednotlivým sociálnym (profesným, etnickým, náboženským atď.) skupinám, otázkou teda je, do akého blízkeho vzťahu by bol ochotný jednotlivec vstúpiť s predstaviteľmi týchto skupín. Čím nižšia je naša ochota nadviazať s nimi blízke vzťahy, tým väčšia je sociálna dištancia medzi nami.

Bogardus (1926) vytvoril známu škálu sociálnej dištancie, ktorá pôvodne skúmala etnicko-národnostné predsudky, tvorené v procese sociálnej kategorizácie. Ten je pre každého aktéra kľúčový, pretože mu umožňuje lepšie sa orientovať v spoločnosti a rozličných situáciách. Do veľkej miery je teda užitočným prvkom v procese socializácie a zvládania komplexnosti sveta, avšak prináša so sebou aj riziko „škatuľkovania", predčasného negatívneho úsudku. [Šafr 2008: 18] Typickým príkladom sú práve spomínané etnicko-národnostné predsudky.

Bogardusova škála však bola úspešne použitá aj vo výskumoch iného druhu. Vo svojom výskume som sa taktiež rozhodla použiť túto škálu ako prostriedok na dosiahnutie čo najautentickejších výpovedí respondentov. V časti, ktorá sa venuje obsahovej analýze a interpretácii dát ukážem, aké uplatnenie našla škála pri výskume predsudkov nielen etnicko-národnostných, ale aj náboženských a genderových. Prejdime teraz ku konceptu hraníc, ktorý je pre túto prácu kľúčový.

1.2 Hranice v sociológii

Lamont a Fournier (1992) uvádzajú zborník Cultivating Differences slovami: „Ak je jedno základné tvrdenie, na ktorom sa sociológovia kultúry zhodujú, tak je to to, že [...] ľudstvo je tvorené sociálnymi skupinami, ktoré sú diferencované svojimi

praktikami, presvedčeniami a inštitúciami." [ibid.: 1] Ako sme už ukázali v predchádzajúcej kapitole, štúdium (re)konštrukcie hraníc je jedným zo základných znakov kultúrneho trendu. Koncept hraníc pritom nie je v sociológii žiadnym nováčikom, jeho počiatky siahajú k Durkheimovi [2002] a jeho základnej dichotómii posvätného a profánneho, ktorá je podľa neho tou najdôležitejšou, a ktorú možno rozšíriť a aplikovať na všetky javy. Weber (1978) sa v súvislosti s hranicami sústredil skôr na ich úlohu pri vzniku sociálneho konfliktu a nerovností, než sociálnej solidarity. Veblen (1979) predpokladá, že klasifikácia a demarkácia sú kľúčové pre mechanizmy, ktoré vytvárajú hranice medzi statusovými skupinami. Elias (1982) zas skúmal vznik hraníc medzi civilizovanými a barbarskými zvykmi.[1]

Hoci sú spomínané diela pre následný sociologický výskum hraníc istotne kľúčové, vo svojej práci budem odkazovať na práce aktuálnejšie, a to tie vychádzajúce zo spomínaného kultúrneho trendu. V tejto súvislosti je treba predstaviť kanadskú sociologičku Michele Lamont, ktorá vo svojom diele koncept hraníc systematicky rozvíja a ktorej kniha *The Dignity of Working Men: Morality and the Boudaries of Race, Class and Immigration* (2000) predstavuje významný medzník vo výskume symbolických hraníc.

1.3 Symbolické hranice

Symbolické hranice sú „pojmové rozlíšenia vytvorené sociálnymi aktérmi na kategorizáciu objektov, ľudí, praktík, dokonca aj času a priestoru. Sú to nástroje, pomocou ktorých jednotlivci a skupiny [...] vyjednávajú definíciu reality" (Lamont, Molnar 2002: 168). Ich prostredníctvom sú jednotlivci delení do skupín, pričom vznikajú pocity podobnosti a súnáležitosti, pocity nenáležitosti do tej-ktorej skupiny, ako aj pocity odlišnosti iných skupín a potreba vymedziť sa voči nim.

Naproti tomu *sociálne hranice* sú „objektivizované formy sociálnych rozdielov prejavujúce sa v nerovnom prístupe a nerovnomernému rozdeleniu materiálnych a nemateriálnych zdrojov a sociálnych príležitostí" [Lamont, Molnar 2002: 168]. Existencia symbolických hraníc je jedným z predpokladov vzniku sociálnych hraníc, nie

[1] Podrobnejší popis vývoja konceptu a výskumu hraníc v sociológii viď Lamont, Pendergrass, Pachucki [2001]

však jediným dostačujúcim. Lamont a Molnar zhŕňajú charakteristické znaky symbolických hraníc takto:

- často sú využívané na vynútenie alebo racionalizáciu sociálnych hraníc,
- taktiež sú ale využívané na poprenie alebo pretváranie významu sociálnych hraníc,
- existujú medzi-kultúrne rozdiely v tom, ako sú symbolické hranice prepojené so sociálnymi hranicami. Imigranti majú schopnosť preniesť symbolické hranice z jedného kultúrneho kontextu do druhého,
- v niektorých prípadoch sa symbolické hranice stávajú sociálnymi hranicami. [Lamont, Molnar 2002: 186]

1.4 Koncept morálnych hraníc

Lamont (2000) vo svojom výskume identifikovala niekoľko spôsobov tvorby a rekonštrukcie symbolických hraníc, ktoré rozlíšila do troch základných kategórií: morálne, socio-ekonomické a kultúrne. Ja sa vo svojej práci zameriam na symbolické hranice vychádzajúce z morálky, ktorú definujeme ako „normy a predpisy považované za univerzálne hodnotné a vzťahujúce sa k osobnej zodpovednosti a povinnosti voči druhým“ [Lamont 2000: 279]. Významnú časť tejto definície pritom tvorí spojenie „univerzálne hodnotné“, ktorý vyslovuje nárok na všetkých členov spoločnosti, aby dané normy dodržiavali. Vzniká tu teda istý paradox - hoci je významnosť morálnych noriem určovaná členmi jednej skupiny, ktorá zároveň na ich platnosť vznáša najväčší nárok, je im prisudzovaná platnosť univerzálna pre všetky skupiny.

Je táto povaha morálnych hraníc problematická? Podľa môjho názoru tento zdanlivý rozpor dáva zmysel, keď uvážime dôvody vzniku a rekonštrukcie morálnych hraníc. Prostredníctvom nich totiž ľudia nielen definujú to, kým sú a kým nie sú, zároveň takto budujú a upevňujú svoju sebaúctu a dôstojnosť. Jedným z účinných prostriedkov k dosiahnutiu tohto cieľa je práve konštrukcia hierarchie, v ktorej sa daný jedinec alebo skupina budú nachádzať najvyššie, či aspoň vyššie, než v inej hierarchii. Určenie kritéria pre postavenie v tejto hierarchii, ktorým je v tomto prípade morálna norma, ani seba-umiestnenie v nej, potom nemožno označiť za objektívne. Nazdávam sa pritom, že pre prípadnú tvorbu morálnych hraníc medzi kresťanmi a nekresťanmi nie je

až také dôležité, ako veľmi (ne)spĺňajú morálne nároky, ktoré prijímajú za platné, ale aké sú to nároky, akým spôsobom a do akej miery sa líšia od nárokov tých druhých. Morálne hranice totiž vznikajú práve vtedy, keď sa členovia jednej skupiny považujú za najlepších zástancov tej-ktorej normy a stavajú sa tak do nadradeného postavenia voči členom iných skupín. Za kľúčovú v tvorbe morálnych hraníc teda považujem konštrukciu subjektívneho pocitu nadradenosti jednej skupiny v uznávaní určitej morálnej normy, pričom druhá skupina túto normu môže a nemusí uznávať (a môže a nemusí plniť).

Koncept morálnych hraníc rozvíja aj Sayer (2005), ktorý sčasti nadväzuje na Lamont, keď hovorí o úlohe morálnych hraníc v posilňovaní vnútornej integrity skupín. Zdôrazňuje pritom rolu emócií, a to najmä hanby a pýchy, ale aj závisti, súcitu, či spolupatričnosti. Morálku považuje za kľúčovú pre vytváranie postojov voči jednotlivcom a skupinám. „Morálne hranice nám dávajú dôvody odmietnuť a znevážiť druhých a zároveň vyjadrujú, na aké zásluhy skupina, ku ktorej patríme, môže vznášať univerzálne platné nároky, pričom odmietame veriť, že druhí by mohli mať rovnaké zásluhy“ [Sayer 2005b: 184]. Vo svojom článku (Sayer 2005a) ohraničuje význam morálnych hraníc na jednu zo stratégií vyrovnávania sa s triednymi nerovnosťami. Tvorba morálnych hraníc je podľa neho reakciou na znevýhodnené postavenie v hierarchii danej socio-ekonomickými ukazovateľmi. Zdôrazňuje pritom negatívne dôsledky ich tvorby, ktorá podľa neho v konečnom dôsledku vedie k posilneniu a reprodukcii triednych nerovností.

Na rozdiel od Sayera si myslím, že koncept morálnych hraníc sa vzťahuje aj na iné stratégie a tvorba morálnych hraníc je aj prostriedkom iného účelu, než len vyrovnávania sa s triednymi nerovnosťami. Inak povedané, zmyslom ich tvorby je viac, než len kompenzácia nízkeho socio-ekonomického statusu. Oceňujem však dôraz na negatívne dôsledky tvorby morálnych hraníc, na ktoré poukazujú aj ďalší autori. Joan C. Tronto (1993) napríklad rieši problematiku morálnych hraníc vzniknutých v dôsledku vnímania starostlivosti o druhých ako „ženskej morálky“. Jej kniha je výzvou o prekonanie morálnych hraníc založených na genderovom rozlíšení. Článok Pat Lauderdale (1976) zase upozorňuje na úlohu, ktorú morálne hranice zohrávajú pri vzniku deviácie a v jej procese.

Rovnako ako koncept morálnych hraníc je pre túto prácu kľúčový aj koncept náboženstva a následne aj kresťanstva. V nasledujúcej kapitole si ukážeme, ako môžeme ako sociológovia k náboženstvu pristupovať, aké súvislosti môžeme hľadať medzi náboženstvom a tvorbou morálnych hraníc a v neposlednom rade aj ako zapadá náboženstvo do kultúrneho trendu.

1.5 Koncept náboženstva

Nešpor a Lužný (2007) predkladajú dva hlavné typy definícií náboženstva v sociológii. *Substanciálne* definície vychádzajú z predpokladu, že existuje nejaká podstata, ktorá je všetkým náboženstvám spoločná, ako napríklad idea transcendentna či rituály. Takéto ponímanie však náboženstvo vymedzuje pomerne úzko, keď sa sústredí na tradičnú religiozitu prevládajúcu v danej spoločnosti. V reakcii naň sa začalo presadzovať *funkcionálne* vymedzenie náboženstiev zas predpokladajú, že náboženstvá „odpovedajú na nejakú ľudskú potrebu alebo plnia nejakú dôležitú sociálnu rolu" [Nešpor, Lužný 2007: 17]. Takéto definície umožňujú sociologické vysvetlenie a skúmanie javov, ktoré by cez substanciálne „sito" neprešli (ako napríklad marxizmus) ako javov náboženských. Ich nevýhodou je naopak prílišné rozšírenie kategórie náboženstva, ktorá tak „stráca svoju interpretačnú silu" [ibid.: 19]. Ako uvidíme neskôr v analytickej časti, tieto dve definície vo svojich výpovediach reflektovali aj informanti.

1.5.1 Náboženstvo ako kultúrny systém

Ako som vysvetlila v úvode práce, jedným zo znakov kultúrneho trendu je, že kultúru považuje za sprostredkovateľa ekonomických a sociálnych vzťahov. Aký vzťah existuje medzi kultúrou a náboženstvom? Ako môžeme tieto dve sféry prepojiť? Clifford Geertz (1993) v jednej zo svojich esejí vysvetľuje, že náboženstvo je kultúrny systém. Podľa neho náboženská viera nielen interpretuje sociálne a psychologické procesy, ale ich aj tvaruje. Pri výskume sociálnej a psychologickej role náboženstva je kľúčové pochopiť „ako tvaruje zmysel jednotlivca pre rozumné, praktické, ľudské a morálne. Do akej miery tak robí (pretože v niektorých spoločnostiach sa zdá byť vplyv náboženstva ohraničený, v iných celkom prenikavý), do akej hĺbky tak robí (pretože niektorí jednotlivci a skupiny zdá sa aplikujú svoje náboženstvo len v rámci sekulárneho sveta, iní využijú na jeho aplikáciu každú situáciu, akokoľvek triviálnu), a nakoľko

efektívne tak robí (pretože rozdiely medzi tým, čo káže náboženstvo a tým, čo ľudia skutočne robia sa líšia medzi kultúrami)" [Geertz 1993: 124]. Vo svojej práci sa zameriavam na výskum náboženstva v konkrétnom kultúrnom a spoločenskom kontexte, a preto sa budem venovať najmä druhému z uvedených bodov.

Veľmi inšpiratívna je práca Georga Santayanu (1982), ktorého viaczväzkové dielo The Life of Reason je považované za vyjadrenie jeho filozofie morálky. Okrem iných obsahuje aj časť Reason in Religion. Pochopenie náboženstva je podľa neho dôležité pre pochopenie človeka. Píše: „Snaha hovoriť bez toho, aby sme hovorili nejakým konkrétnym jazykom, je rovnako beznádejná ako snaha o to mať náboženstvo, ktoré nebude žiadnym konkrétnym náboženstvom. [...] Jeho sila *(náboženstva, B.K.)* spočíva v jeho výnimočnej a prekvapivej správe a vychýlení, ktorým jej zistenie tvaruje život. Obzory, ktoré otvára a záhady, ktoré odhaľuje sú iným svetom pre život; a iný svet pre život - či už očakávame, že niekedy do neho celkom vstúpime alebo nie - je to, čo máme na mysli náboženstvom." [Santayana 1982: 4]

1.5.2 Náboženstvo a hranice

Ak chceme hovoriť o prepojení náboženstva a tvorby hraníc, uvážme teóriu Jenkinsa, ktorý sa zaoberal kolektívnou identitou. Kolektívna identita je podľa neho tvorená súhrou dvoch procesov: vnútornej a vonkajšej definície. Znamená to, že v každodennom živote jednotlivci neustále konštruujú svoju identitu v dvoch rovinách. Na jednej strane sa diferencujú od ostatných tak, že sa identifikujú so svojou skupinou. Na druhej strane, aby mohla vzniknúť objektívne uznaná kolektívna identita, musí byť táto vnútorná identifikácia rozpoznateľná aj pre ostatných. [Lamont, Molnar 2002: 187].

K takejto dvojitej (re)konštrukcii hraníc dochádza aj u kresťanov a nekresťanov. V článku *Atheists as „Other"* [Edgell, Gerteis, Hartmann 2006] napríklad autori poukazujú na odmietavý postoj obyvateľov USA k ateistom, ktorý je tu silnejší než voči príslušníkom väčšiny ostatných etnických, náboženských a iných menšinových skupín obyvateľstva. Takéto odmietanie môže viesť až k tzv. morálnej exklúzii [Opotow 1990].

Lamont (1992) zas vo svojom známom diele popisuje prípad ateistov z francúzskej strednej triedy, ktorí vytvárajú morálne hranice voči veriacim katolíkom tým, že namiesto vymedzovania sa vlastného „my" sa zameriavajú na definíciu morálne

inferiórnych „oni“, tj. v danom prípade na kritiku kresťanov s dôrazom na ich jednostranné myslenie až úzkoprsosť.

1.5.3 Náboženstvo a identita

O prepojení náboženstva a identity pojednáva množstvo prác [Beals 1978; King 2003; Ysseldyk, Matheson, Anisman 2010; Oppong 2013]. Ja sa zameriam na tie z nich, ktoré bližšie súvisia s tvorbou hraníc a spomínanými spoločensko-politickými témami, na ktoré reaguje môj výskum. Výskum náboženstva, identity a etnicity môžeme pozorovať už od začiatku 90. rokov. Chong (1998) napríklad skúmala rolu kresťanstva v budovaní etnickej identity a hraníc u druhej generácie kórejských Američanov. Tvorbu symbolických hraníc medzi migrantami v Európe skúmal napríklad Bail (2008). Verkuyten a Thijs (2010) píšu o vzťahoch medzi mladými kresťanmi moslimami a neveriacimi.

Práca Spielhaus (2006) je zaujímavá preto, že upozorňuje na jedno z nebezpečenstiev, ktoré postihuje Nemecko ako krajinu s veľkým množstvom imigrantov z moslimských zemí. Hovorí: „Po desaťročiach, keď náboženstvo prisťahovalcov bolo irelevantné, sústreďujú sa teraz diskusie o Moslimoch v Nemecku na ich náboženskú identitu.” [Spielhaus 2006: 17] Poukazuje pritom na to, že vnímanie cudzincov, resp. prisťahovalcov, sa postupom času nezmenilo na ich vnímanie ako Nemcov, ale ako moslimov. Nemecko podľa nej moslimských prisťahovalcov unifikuje, vytvára konštrukt jednotnej homogénnej moslimskej komunity, ktorá v skutočnosti neexistuje. Podľa môjho názoru je táto práca v kontexte môjho výskumu zaujímavá nielen preto, že sa dotýka problematiky, ktorá aktuálne hýbe Slovenskom a pravdepodobne bude postupom času silnieť. Zároveň totiž implicitne hovorí o hraniciach, ktoré medzi sebou Nemci a prisťahovalci budujú, keď upozorňuje: „Rastúce používanie antagonstických kategórií ako ′vy′ a ′my′, ′naša kultúra′ a ′vaša komunita′ nepodporujú integráciu.” [ibid. 21]

1.5.4 Kresťanstvo dnes

Aby sme lepšie poukázali na sociologický význam rozlíšenia kresťanov a nekresťanov v tomto výskume, povedzme si niečo viac o vývoji kresťanstva vo svete a

v Európe. Analýzou štatistických údajov od začiatku 21. storočia zistíme, ako sa menila jeho tvár a aký význam aj dnes zohráva v našej spoločnosti. Zatiaľ čo v roku 1910 bola väčšina kresťanov Európanov (66,3%), dnes väčšinu jeho stúpencov nájdeme v Spojených štátoch, a to takmer 40%. Počet kresťanov výrazne stúpol aj v Ázii a subsaharskej Afrike. [Global Christianity: A Report on the Size and Distribution of the World's Christian Population]

Podľa výsledkov výskumu Pew Research Center publikovaných v roku 2015 pri zachovaní súčasných trendov dôjde v najbližších desaťročiach k výraznému nárastu počtu moslimov, ktorý sa takmer vyrovná počtu kresťanov. Podľa tejto prognózy budú moslimovia tvoriť 10% európskej populácie. Kresťanstvo bude v roku 2050 stále dominantným náboženstvom, až 40% kresťanov bude pritom žiť na území subsaharskej Afriky. Počet ľudí, ktorí sa nehlásia k nijakému náboženstvu, agnostikov a ateistov stúpne, avšak s ohľadom na nárast počtu ľudí na Zemi sa ich percentuálny podiel o niečo zmenší. [The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010-2050: Why Muslims Are Rising Fastest and the Unaffiliated Are Shrinking as a Share of the World's Population]

Čo sa týka Slovenskej republiky, toto hovorí o náboženskom vierovyznaní obyvateľov publikácia Štatistického úradu SR z roku 2004: „V roku 2001 sa 13 % obyvateľstva neprihlásilo k žiadnej cirkvi ani náboženskému spoločenstvu, čo bolo o 3,2 bodu viac ako v roku 1991. [...] Dominantné postavenie si udržala Rímskokatolícka cirkev, ku ktorej sa v roku 2001 prihlásilo 68,9 % obyvateľov (v roku 1991 to bolo 60,4 %). Druhou v poradí bola Evanjelická cirkev a. v., ku ktorej sa prihlásilo 6,9 % obyvateľov v roku 2001 (oproti roku 1991 nárast o 0,7 bodu). Gréckokatolícka cirkev, Pravoslávna cirkev a Reformovaná kresťanská cirkev si svoje postavenie nepatrne posilnili. Ku všetkým ostatným cirkvám sa v roku 2001 prihlásilo spolu len 1,1 % obyvateľov, čo bolo viac ako dvojnásobok oproti roku 1991. V roku 1991 odmietlo na otázku o náboženskom vierovyznaní odpovedať 918 tisíc osôb, t.j. 17,4 % populácie, v roku 2001 na otázku o náboženskom vierovyznaní neodpovedali 3 % obyvateľov." [Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001: Slovenská republika]

Najaktuálnejšie údaje, ktoré máme k dispozícii sú zo sčítania obyvateľstva z roku 2011. Podľa nich v okrese Dolný Kubín, odkiaľ pochádzajú a kde dlhodobo žijú

všetci respondenti, sa takmer 65% obyvateľov hlási ku katolíckemu vierovyznaniu, z toho necelé tri percentá tvoria gréckokatolíci a ostatní rímskokatolíci. Necelých 18% obyvateľov je evanjelikov augsburského vyznania. Políčko „Iné" zaškrtlo 0,25% obyvateľov a bez vyznania je 8,7%. V dedine, z ktorej pochádza väčšina respondentov, sú naopak v prevahe členovia Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania, ktorí tvoria takmer dve tretiny obyvateľstva. Členov katolíckej cirkvi je o polovicu menej, približne tretina obyvateľstva. V susednej dedine, kde sídli cirkevný zbor a kostoly pre obyvateľov oboch dedín, je počet katolíkov a evanjelikov takmer rovnaký. Naopak, v horno-oravskej dedine, z ktorej pochádza Františka (83), sú len štyria evanjelici a viac ako 99% obyvateľov je katolíckeho vierovyznania. [Obyvateľstvo trvalo bývajúce v obciach SR podľa náboženského vyznania 2011]

1.5.5 Kresťanstvo a morálne hranice

Videli sme, že na problematiku morálnych hraníc možno nahliadať rôznymi optikami. Ja som si na základe osobnej skúsenosti a vlastného záujmu vybrala práve skupinu kresťanov, ako príslušníkov najrozšírenejšieho náboženstva u nás, ktorú budem konfrontovať s postojmi nekresťanov. Na rozdiel od Sayera (a sčasti aj Lamont) sa nebudem vo svojej práci primárne zameriavať na súvislosť morálnych hraníc so socio-ekonomickým statusom a triednym rozdelením. Nadviažem na doterajšie výskumy morálnych hraníc vznikajúcich na základe náboženskej príslušnosti a budem tento problém skúmať v prostredí severoslovenského mesta a vidieku medzi viac či menej aktívnymi členmi kresťanských zborov a nekresťanmi. Vo výpovediach respondentov budem teda identifikovať prejavy posilňovania vlastnej či skupinovej náboženskej identity na úkor iných jednotlivcov a skupín prostredníctvom tvorby a rekonštrukcie subjektívne vnímaných hierarchií noriem. V nasledujúcej kapitole predstavím metodológiu svojho výskumu a pokračovať budem obsahovou analýzou a interpretáciou výsledkov.

2 Výskumná časť

2.1 Ciele výskumu

Koncept morálnych hraníc ma zaujal už pri prvom stretnutí s ním počas magisterského štúdia a sprevádzal ma postupne v celom jeho priebehu. V dôsledku tohto zaujatia som na mnohé situácie a udalosti nazerala „filtrom" morálnych, prípadne ďalších symbolických hraníc. Zaujalo ma, akým spôsobom kresťania a nekresťania vo svojich výpovediach konštruujú symbolické hranice a usilujú sa ich (re)konštrukciu rôznymi spôsobmi legitimizovať.

Otázka po tvorbe a rekonštrukcii morálnych hraníc založených na náboženskej príslušnosti sa však v priebehu niekoľkých mesiacov ukázala ako omnoho významnejšia, než som si na začiatku dokázala predstaviť. Minulý rok prebehlo na Slovensku kontroverzné a mediálne veľmi prepierané referendum týkajúce sa Zákona o rodine, v ktorom sa hlasovalo o manželských zväzkoch homosexuálov, výchove detí homosexuálnymi pármi a sexuálnej výchove na školách. Toto referendum, jeho vznik a účasť voličov mnohí považovali za nábožensky motivované. Ďalšou významnou, z veľkej časti nábožensky zafarbenou kauzou, ktorá tento rok hýbe Slovenskom a okolitými štátmi je príval migrantov z moslimských zemí. V dôsledku týchto udalostí a mojich osobných skúseností s členmi oboch skúmaných skupín som sa rozhodla skúmať práve problematiku tvorby a rekonštrukcie morálnych hraníc v našom lokálnom kontexte.

Hlavná výskumná otázka znie: **Je koncept morálnych hraníc relevantný pre vzťah medzi kresťanmi a nekresťanmi?** V nadväznosti na túto výskumnú otázku som vymedzila tri čiastkové výskumné okruhy:

- Ako definujú kresťania a nekresťania samých seba a seba navzájom?
    - Líšia sa definície samých seba a tých druhých u kresťanov a nekresťanov?
- Aké hranice konštruujú kresťania a nekresťania?
    - Akým spôsobom sú tieto hranice konštruované a udržiavané?
- Líši sa ponímanie morálky u kresťanov a nekresťanov?

Počas štúdia literatúry som získavala vhľad do problematiky (re)konštrukcie morálnych hraníc v súvislosti s náboženskou príslušnosťou. Od týchto poznatkov som sa potom odrazila pri tvorbe projektu výskumu a následne aj scenára rozhovoru. Cieľom mojej práce nie je ani tak priniesť zlomové poznatky, ako skôr nadviazať na doterajšie štúdie vlastným výskumom, ktorý by prepájal uvedenú teóriu s vlastnými empirickými dátami, a umožnil tak lepší vhľad do problematiky v vybranom lokálnom kontexte.

2.2 Výskumná stratégia

Sociologický výskum môžeme všeobecne rozdeliť do dvoch veľkých kategórií - kvalitatívny a kvantitatívny výskum. Hoci sú tieto dva typy výskumov schopné veľmi plodnej spolupráce, v základe ich rozdeľuje prístup k sociologickým dátam, spôsob ich zberu aj vyhodnocovania. Každý má svoje „pre a proti" a o ich použití vždy rozhodujeme s ohľadom na tému výskumu, jeho cieľ, zadávateľa a v neposlednom rade aj na naše finančné a časové možnosti. V prípade kombinácie týchto dvoch typov výskumu hovoríme o zmiešanej výskumnej stratégii.

Kvantitatívny výskum býva spojený s hypoteticko-deduktívnym modelom, ktorý postupuje nasledovne: teória - dedukcia a tvorba hypotéz - operacionalizácia - meranie - testovanie hypotézy - verifikácia. Pre zber dát využíva náhodné výbery a štrukturovaný zber dát pomocou testov, dotazníkov alebo pozorovaní [Hendl 2008, 44]. Kvalitatívny výskum sa spravidla vyznačuje dlhším a intenzívnejším kontaktom s terénom alebo jedincami, či menej štandardizovanými metódami získavania dát. Medzi jeho hlavné výhody patrí schopnosť podrobne nahliadnuť do skúmanej problematiky, skúmať fenomén v prirodzenom prostredí, či prispôsobiť sa podmienkam. Na rozdiel od kvantitatívneho výskumu však nemôžeme jeho výsledky zovšeobecňovať na populáciu, či robiť kvantitatívne predikcie. Jednou z jeho predností je aj schopnosť pomôcť pri počiatočnej explorácii fenoménu [ibid. 50]

Z uvedených dôvodov som sa rozhodla použiť kvalitatívny výskum aj pre účely svojej práce. Téma morálnych hraníc prepojená s témou vierovyznania či náboženstva môže byť veľmi citlivou, až intímnou záležitosťou. Preto je potreba vytvoriť a udržiavať v rozhovore atmosféru dôvery, či dokonca pokúsiť sa nadviazať akýsi krátkodobý

vzťah, ktorý by respondentovi umožnil uvoľniť sa a cítiť sa v prítomnosti tázateľa bezpečne.

2.3 Technika zberu dát a etika výskumu

2.3.1 Metóda hĺbkového rozhovoru

Z kvalitatívnych metód som sa rozhodla pre metódu hĺbkového rozhovoru, čo je „neštandardizované dotazovanie jedného účastníka výskumu spravidla jedným bádateľom pomocou niekoľkých otvorených otázok" [Švaříček, Šeďová 2007: 159]. Táto metóda možňuje tázateľovi viesť rozhovor požadovaným smerom bez toho, aby zvlášť ovplyvňoval respondenta v jeho výpovediach. Poskytuje mu totiž dostatočnú voľnosť na to, aby sa mohol v rozhovore zamerať na to, čo považuje za dôležité. Tázateľ však prichádza s pripraveným scenárom, v ktorom zachytáva najdôležitejšie body a otázky, ktoré by mali byť v rozhovore zodpovedané. Poradie otázok ani ich podoba však nie je presne určená, vyplýva z priebehu rozhovoru. Táto metóda kladie pomerne vysoké požiadavky na tázateľa, ten je však pri dobrej príprave schopný vyťažiť z rozhovoru množstvo relevantných informácií.

2.3.2 Príprava rozhovoru

Pred začatím výskumu som si zostavila scenár rozhovoru, ktorý obsahoval tri základné časti: Súčasná spoločenská situácia, Vierovyznanie, Morálka. Otázky na súčasnú spoločenskú situáciu boli pôvodne na konci scenára, po prvých rozhovoroch sa však zdalo, že respondenti sú pri odpovediach na ne výrazne ovplyvnení tým, na čo sme sa zameriavali predtým, a preto som poradie zmenila. Aj poradie iných otázok v scenári sa menilo postupne s každým rozhovorom.

Za jeden zo základných aspektov rozhovoru v kvalitatívnom výskume môžeme označiť žitý svet. „Témou kvalitatívneho rozhovoru je účastníkov žitý svet a jej alebo jeho vzťah k nemu. Sústreďte sa na jeho žité skúsenosti, nie len na jeho presvedčenia a postoje k otázkam." [Marsiglio 2001: 3]. Z tohto dôvodu som sa rozhodla zaradiť do scenára aj na prvý pohľad nie celkom súvisiacu otázku po sociálnej dištancii. Pomôckou mi bola práve spomínaná Bogardusova škála, ktorá skúma mieru afinity medzi ľuďmi.

Respondenti mali za úlohu vybrať si, do akého najbližšieho vzťahu (manžel/-ka, blízky priateľ, kolega, sused, občan krajiny, návštevník krajiny, vyhostili by ho z krajiny) by boli ochotní vstúpiť s členmi vybraných skupín (Róm/-ka, moslim/-ka, kresťan/-ka, ateista/ateistka, černoch/černoška, budhista/budhistka, homosexuál). Touto otázkou som mala v úmysle osvetliť nielen problematiku morálnych hraníc medzi kresťanmi a nekresťanmi, ale aj reagovať na súčasnú spoločensko-politickú situáciu na Slovensku a poukázať na hranice, ktoré respondenti budujú voči iným skupinám, či už náboženským alebo etnickým. Otázka po vzťahu s homosexuálne orientovaným človekom je reakciou na minuloročné referendum o rodine.

Táto otázka sa ukázala byť šťastne zvolená, pretože respondenti na ňu - zdá sa - odpovedali najviac spontánne (v tomto zmysle sa bije o prvenstvo s otázkou: Ako by ste reagovali, keby Vás niekto označil za ateistu/kresťana?). Takto položená otázka vyvolala rôzne rozporuplné reakcie. Jej prínosom bolo, že poukázala na hranice u tých, ktorí inak o sebe tvrdia, že náboženstvo či rasa pre ich postoje k ľuďom nie sú rozhodujúce.

2.3.3 Výber respondentov

Celkove bolo vo výskume dotazovaných 12 respondentov. Pri výbere respondentov som sa snažila o pestrosť vekového zastúpenia. Hornú vekovú hranicu som teda nestanovila, a to z dôvodu väčšej heterogenity vzorky a následne aj výpovedí. Spodná hranica bola štandardne nastavená na 18 rokov, avšak až na jednu výnimku boli respondenti vo veku 25 rokov a viac.

Čo sa týka vierovyznania, respondentov som rozdelila na dve skupiny - kresťanov a nekresťanov. Na začiatku som dlho riešila problém, ako pomenovať „tých druhých", tých, ktorí samých seba nepovažujú za kresťanov. Pôvodný pojem „ateisti" sa zdal byť problematický, nielen preto, že za ateistov sa označuje stále menej ľudí, ale aj preto, že kresťania aj nekresťania sami majú problém tento pojem definovať, respektíve sa v jeho definícii rozchádzajú. Cieľom mojej práce nebolo odpovedať na otázku, kto sú alebo nie sú ateisti, hoci aj táto otázka sa objavuje v následnej analýze. Preto som sa rozhodla tento pojem nahradiť pojmom „neveriaci", ktorý, zdalo so, lepšie vystihoval povahu rozdelenia, o ktoré sa opiera moja práca. Ako sa však ukázalo v priebehu

výskumu (a ako popisujem v kapitole *Nie je kresťan ako kresťan*), tak nekresťania, ako aj kresťania sami vnímajú, že už v rámci kresťanstva existujú veriaci aj neveriaci a s veľkým dôrazom tieto skupiny oddeľujú. Preto som sa nakoniec rozhodla použiť pojem „nekresťania", ktorý sa zdá byť najviac neutrálny a najlepšie slúži môjmu účelu.

2.3.4 Predstavenie respondentov a priebeh rozhovorov

Pri výbere respondentov som sa - vzhľadom k citlivosti témy - zamerala na tých respondentov, s ktorými som už niekedy mala osobný kontakt. Aj z tohto dôvodu je vo vzorke väčší pomer protestantov oproti katolíkom. V dedine, z ktorej pochádzam a odkiaľ pochádza aj časť respondentov, prevláda príslušnosť práve k Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku. Výber bol teda nenáhodný, doplnený metódou snehovej gule, ktorá mi poslúžila najmä pri hľadaní nekresťanov.

Tabuľka č. 1: Zoznam respondentov[2]

MENO	VEK	VIEROVYZNANIE
Adam	31	kresťan
Beáta	48	kresťan
Cyril	25	nekresťan
Denisa	32	nekresťan
Ema	28	kresťan
Františka	83	kresťan
Gabriela	32	kresťan
Hana	36	kresťan
Iveta	27	nekresťan
Ján	57	kresťan
Karol	52	nekresťan
Lenka	18	kresťan

[2] Bližšia charakteristika respondentov viď Príloha č. 2: Charakteristika respondentov

Rozhovory sa odohrávali zväčša v domácnostiach respondentov, ktorí ma sami pozývali na návštevu. S niektorými som sa stretla takpovediac na neutrálnej pôde, v kaviarni alebo na inom verejnom (a dostatočne pokojnom) mieste. Dĺžka rozhovorov sa pohybovala v rozsahu 50-90 minút, pričom nahrávke predchádzalo krátke predstavenie výskumu. Všetci bez výnimky boli na tému výskumu veľmi zvedaví a chvíľami bolo veľmi náročné udržať ich ešte pred začatím rozhovoru v „nevedomosti", tak, aby ich výpovede neboli ovplyvnené mojim výskumným zámerom. Po skončení nahrávania rozhovory spravidla pokračovali ďalších dvadsať minút a viac. Mnohí vyjadrili potešenie z možnosti rozprávať sa o téme, o ktorej hovoria - či vôbec premýšľajú - len veľmi výnimočne.

2.3.5 Charakter výskumu a etické súvislosti

Čo sa týka charakteru výskumu a s tým súvisiacich etických otázok, rozhodla som sa pre tzv. otvorený prístup, pri ktorom sú účastníci informovaní o svojej role vo výskume [Silverman 2005: 213]. Zdá sa, že svoju účasť vo výskume brali všetci veľmi zodpovedne. Zaujímali sa o to, akým spôsobom budú získané dáta publikované, kto si vypočuje nahrávku a podobne. Všetkých som hneď na začiatku ubezpečila o tom, že nahrávka slúži len mne osobne, preto, aby som mohla urobiť čo najvernejší prepis. Niektorí nad tým mávli rukou, s inými sme diskutovali aj niekoľko minút, kým uznali, že ich výpovede budú v bezpečí. Adam ako jediný odmietol nahrávanie, a preto som si počas rozhovoru s ním robila poznámky, v rámci možností čo najvernejšie. Čo sa týka informovaného súhlasu, rozhodla som sa pre slovné potvrdenie zo strany respondentov.

Veľmi významným aspektom výskumu sa ukázala byť reflexia, ktorá prebiehala z veľkej časti už počas rozhovorov a následne v priebehu celého výskumného procesu. Neustále porovnávanie výpovedí respondentov s výpoveďami ostatných a s mojimi dovtedajšími poznatkami ma priviedlo k pozmeneniu či úplnému nahradeniu niektorých otázok.

Najväčším orieškom bola zrejme otázka po príslušnosti k cirkvi, ktorú som neskôr zmenila a nakoniec doplnila otázkou po vierovyznaní. Zrejme najnáročnejšou úlohou, avšak zároveň aj najväčšou výzvou, bolo „ušitie dotazníku na mieru" každému

respondentovi tak, aby sa cítil v rozhovore so mnou pohodlne a bezpečne a aby mohol slobodne rozvíjať a prezentovať svoje myšlienky. Zásady, ktorými som sa v priebehu celého výskumu riadila, zhŕňajú Švaříček a Šeďová takto: „Důležitou rolí badatele však stále zůstává systematické a precizní zkoumání, jasnost vyjadřování, verifikovatelnost, kritičnost k vlastním závěrům a vlastním kognitivním a hodnotovým předpokladům. Podobně i účast na vědeckém diskurzu a vědomí odpovědnosti vůči aktérům a čtenářům." [Švaříček, Šeďová 2007: 18]

2.4 Metóda vyhodnocovania

Pri prepise rozhovorov som sa snažila byť čo najpresnejšia. Dôsledkom snahy o verný prepis je autentický zážitok z rozhovoru - hoci len na papieri. V prepisoch som zachovala na prvý pohľad zbytočné častice, citoslovcia, či niektoré nárečové slová. Zaznamenala som prestávky vo výpovediach, ako aj popisy prostredia či chovania respondentov počas rozhovorov. V analytickej časti už niektoré výpovede predkladám s menšími úpravami, tak aby boli lepšie čitateľné a zrozumiteľné.

Prepisy rozhovorov som si vytlačila a pracovala som s tlačenou podobou. Viem samozrejme o programoch, ktoré sú pre tento účel určené, avšak nemala som s nimi počas štúdia dostatok skúseností na to, aby som prácu s nimi považovala za uľahčenie. Preto som pracovala s prepismi v papierovej podobe. Niekoľkokrát som ich prečítala a pri každom čítaní som si vyznačovala pasáže, ktoré boli pre môj výskum relevantné. Tieto pasáže som následne označovala kategóriami - názvami, ktoré ich vystihovali. Postupovala som pritom metódou *konštantnej komparácie,* ktorej princípom je neustále porovnávanie kategórií v rámci jedného rozhovoru, a zároveň komparácia s výpoveďami ostatných respondentov. Takto je „jednak zisťovaná konzistencia jednotlivých prípadov, jednak sú prípady porovnávané medzi sebou. To vedie nielen k vytvoreniu zárodočnej typológie prípadov, ale aj k rozpoznaniu podmienok, ktoré vedú ku vzniku odlišných typov prípadov" [Švaříček, Šeďová 2007: 224].

3 Obsahová analýza a interpretácia výsledkov

V nadväznosti na Jenkinsovu teóriu o dvojitej identifikácii som sa v priebehu analýzy rozhodla rozdeliť výpovede na dva väčšie celky. Pohľad "zvnútra" ukazuje, ako vnímajú členovia svoju skupinu, aké základné charakteristiky jej prisudzujú a ako sa s ňou identifikujú. Následne ponúknem pohľad "zvonka", kde nečlenovia vyjadria svoje predstavy o skupine a konečne aj morálne hranice.

3.1 My kresťania

3.1.1 Kto je kresťan?

Na otázku, kto je kresťan, neodpovedajú kresťania poučkou. Každý z nich vyzdvihuje trochu iný aspekt kresťanstva, Ema napríklad hovorí, že kresťan je *„človek, ktorý miluje Pána Boha."* Láska je implicitne obsiahnutá aj v ďalších, avšak niektorí zdôrazňujú skôr praktický rozmer kresťanského života, ktorý je nadradený nad vieru samotnú:

„No u mňa je človek kresťan človek naplnený Bohom. Že proste žije pre toho Boha a proste snaží sa ním žiť a nechať sa viesť a sú ľudia ktorí to berú len tak ako a povedia na nás že sme fanatici, hej, že to až moc prežívame, tak akože to sú pre mňa naozaj praví kresťania." (Gabriela, 32)

„Určite by som to nezadeľovala, že sú to len tí alebo tí – akože podľa cirkvi, ale povedala by som, že všetci, ktorí veria v Boha, ale nielen veria, ale aj ***žijú podľa prikázaní****, podľa Slova."* (Gabriela, 32)

„Kresťan je podľa mňa človek, čo žije aj chce žiť s Bohom, a ktorí sa riadi ním a jeho pravidlami, ktorý ho má... Nie je to podľa mňa človek len, ktorí je v nejakej cirkvi, ale fakt niekto kto... Sa snaží Boha pýtať na veci a sa mu úplne odovzdáva, akože nie naraz, ale tak postupne." (Lenka, 18)

Niektorí zdôrazňujú postavenie Ježiša Krista v kresťanstve a vzťah s ním ako to kľúčové, čo robí z človeka kresťana:

„Kresťan... ja slovo kresťan spájam vždycky s Kristom. Ja volám aj kristovci... Kresťania sú kristovci. Ak je človek zjednotený s Kristom, to znamená nie len, že je pokrstený, konfirmovaný a všetky veci, ktoré slúžia pre zbor, ale že má vzťah s Bohom, to znamená... ja to vnímam tak. Ako keď dvaja ľudia chodia a spoznávajú sa a chcú mať manželstvo, tak takisto vnímam to ako vzťah s Bohom. Hej? Že sú to dvaja, ktorí medzi sebou komunikujú, ktorí si hovoria svoje postoje, pohľady a ktorí sa zároveň snažia nájsť tú spoločnú cestu." (Ján, 57)

Stretávame sa aj s prepojením týchto dvoch faktorov - dôležitosti osoby Ježiša Krista a praktizovania kresťanských zásad a hodnôt:

„Človek, ktorý vyznáva Ježiša Krista, vníma ho ako jedinú cestu do večného života a skrz tú vieru potom vlastne aj jeho život odráža určité tie kresťanské hodnoty. Že nie je to len nejaké to slovné, ale že vlastne aj ten život by to mal odrážať." (Hana, 36)

„Kresťan je ten, kto osobne prijal Krista... Nie v tom len vyrastal. [...] *Musí ho to zmeniť."* (Adam, 31)

Beáta, ktorá ako jediná z opýtaných kresťanov nevedie aktívny život v nijakom kresťanskom zbore (ostatní sa pravidelne zúčastňujú bohoslužieb, pomáhajú pri výučbe, organizujú stretnutia detí a mládeže a podobne), zdôrazňovala skôr praktické aspekty kresťanského života:

„Tak aj spôsob života... napríklad, že sa berú, sobáš je pre nich prirodzená vec... potom aj kresťanská výchova svojich detí, chodiť do kostola a mať všetky svätosti, to sú možno také vonkajšie znaky, ale potom aj tie vnútorné, to sú už tie zásady ku ktorým vedú aj tie svoje deti, napríklad mať k sebe navzájom úctu , úcta k rodičom, navzájom si pomáhať... ale to by malo byť normálne aj pre nekatolíkov... možno... minule sme napríklad boli na tej Babej hore a bol *tam s nami aj jeden známy a o ňom viem, že navštevuje pravidelne nejaké kresťanské spoločenstvo, čiže z tej viery vyplýva aj toto ako spôsob života, že sa tí ľudia pravidelne aj niekde stretávajú a majú priateľské väzby z ktorých vyplývajú určité aktivity..."* (Beáta, 48)

3.1.2 Nie je kresťan ako kresťan

Pri snahe zadefinovať kresťana mnohí narazili na problém oddeliť "praktizujúcich" od "nepraktizujúcich". V rozhovoroch som sa teda často stretla s tým, že kresťania o ostatných kresťanoch hovorili ako o dvojakých - tých "ozajstných" a tých, ktorí sú kresťanmi len navonok. Niektorí hovorili o veriacich a neveriacich, avšak toto rozlíšenie je problematické, pretože - ako sa aj viacerí vyjadrili - jednou z najdôležitejších kresťanských zásad je, že vieru druhého človeka ani jeho samotného nemožno posudzovať.

„Vtedy sa tak zamýšľam, že či je skutočne kresťan, že síce vyznáva Boha, ale má úplne hrozné správanie a je úplne zlý na druhých a robí zlé všetko, čo sa len dá a tak, že vtedy sa skôr pýtam, že či je skutočne kresťan, ale podľa mňa môže byť taký človek aj medzi kresťanmi, ale nemal by byť." (Lenka, 18)

„Hej ale ľudia ktorí veria v Boha a myslia si že chodiť do kostola je len o tom, hej, že proste verím v Boha a chodím do kostola, tak myslím že v tomto je hlavný takýto rozdiel, ktorý si možno tak ľudia aj spájajú dokopy týchto kresťanov, že tých a tých, že všetci sú rovnakí. Že akože ten viditeľný rozdiel je medzi kresťanmi a ateistami. Ale taký ***neviditeľný rozdiel*** *ako si ľudia myslia aj medzi tými naozaj čo žijú tým Bohom a tými ktorí sú pokrstení, chodia do kostola, hej ale keď sa ich to už nejak bližšie týka, že mali by mať taký osobný vzťah s Bohom, tak proste ten už nechcú mať, hej."* (Gabriela, 32)

„Ale nakoniec, poviem to tak, pri tom všetkom bude vidieť Boh rozdiel, nie ja. A pre mňa je každý jeden človek, ktorý je v kostole... hľadajúci. [...] *Zlá by bola pozícia, keby som sa ja dal do pozície, ja som zachránený a tí ostatní už nie. Nie, to nie, sú hľadajúci ľudia, znovuzrodení, ktorí hľadajú Božiu vôľu pre každý deň, pre každú jednu situáciu, ale sú hľadajúci, ktorí sú nábožensky založení, tradične... A chodia tiež do spoločenstva. Ale od týchto... Nejedná sa o to - kresťan a tradičný, ale Boh pozerá na srdce. Postoj srdca voči Bohu je pre Boha dôležitý."* (Ján, 57)

Františka tento argument vyvádza takmer do krajnosti, keď hovorí o svojich skúsenostiach s praktizujúcimi a nepraktizujúcimi kresťanmi. Žena, ktorá v nedeľu

vešia prádlo, ju svojimi praktikami veľmi hnevá. Naopak muž, ktorý celý týždeň pil a v nedeľu išiel do kostola, bol podľa nej na pomyslenom vyššom stupienu.

„Ale no pravdaže sa nájdu aj medzi kresťanmi, nájdu sa aj takí aj takí. Aj pokrstení sú a nejdú ani do kostola, ani ne... Majú všelijaké, aj evanjeličky, aj tuto ten má z Martina ženu, tento, bola evanjelička, ale potom keď sa zobrali, prišli tu bývať, potom sa sobášili v kostole, ale ona veru do kostola nejde v nedeľu, vešia háby a... A tu nik, v dedine, katolícke ženy nevešajú háby. Perú možno doma, keď ich nik nevidí, ale že by tak podkušovali ľudí... To strašne podkuší, keď vešia a vidia ju ľudia, keď aj nič nerobia, keď sa aj prechádzajú, ale vidia, že vešia háby a toto... Že treba si nedeľu zasvätiť a toto. Taký jeden bol, mali detí hodne a tiež keď sa opil, tak bol trhan, ale taká suseda jeho vravela, že keď prišla nedeľa, že on všetky handry čo boli po plote, všetko pozbieral, aby bolo v nedeľu všetko poriadok. Že nedeľu treba zasvätiť si. Že ak Pán Ježiš povedal šesť dní pracuj a siedmy daj Bohu, hej, treba siedmy zasvätiť, nedeľu." (Františka, 83)

Na toto rozlíšenie ešte iným spôsobom poukazuje Ján, ktorý dáva rozličné príklady toho, ako sa správa veriaci a neveriaci. V tomto prípade (ne)praktizujúci nie je to správne slovo, pretože Ján sa odvoláva práve na to, že kresťanské prkatiky ešte kresťana nerobia.

„Ja ešte hovorím vždycky takú jednu prupovídku, a to poznáš: "Človek keď bude chodiť štyridsať rokov do ovocia a zeleniny, paradajkou sa nestane." Človek keď bude štyridsať rokov chodiť do kostola, nestane sa kresťanom. […] *A kresťan ako nálepka, že chodí do kostola, chodí na pravidelné stretnutia, na všetky veci, neobstojí. To je len náboženský duch. A to je veľmi, poviem, špecifické. Hej? A veľa ľudí od toho náboženského ducha skrýva svoju vieru. Ale ten náboženský duch nie je znovuzrodený. To je niečo naučené, niečo ako ja hovorím, som, mám korene v evanjelickej cirkvi aj vďaka mojím rodičom.* […] *Vieš, tí náboženskí, ktorí vedia aj poučky, vedia desatoro Božích prikázaní, vedia deň sviatočný svätiť, vedia, že majú ísť na večeru Pánovu, na spoveď... Všetko vedia, všetko robia a cítia sa spravodliví. A idú si podľa svojej vlastnej spravodlivosti. A takému človeku hovoriť o Bohu znamená naraziť na múr, pretože: "Ja všetko som vykonal, ja som aj pokrstený aj okonfirmovaný aj sobáš mal som v kostole, aj pohreb budem mať." Čiže to je veľmi taká, taký ťažký pancier.* (Ján, 57)

3.2 Oni kresťania

Teraz si ukážme, ako kresťanov vnímajú nekresťania. Aký je pohľad zvonka? Ako sa líšia definície kresťanstva u kresťanov a nekresťanov? Zdá sa, že najväčším rozdielom je, že nekresťania na rozdiel od kresťanov nevnímajú autoritu Boha ako hlavný predpoklad dobrého kresťanského života. O Ježišovi Kristovi ani nehovoriac, jeho meno sa vo výpovediach nekresťanov neobjavilo. Dôraz je kladený skôr na praktický kresťanský život tak, ako si ho nekresťania predstavujú.

„Pretože určite sú nejaké poučky, proste jo musí byť pokrstený, musí toto, musí tamto... ale toto je znova vec, ktorú si myslím že si každý musí vyriešiť sám v sebe. Či proste je kresťan na základe toho či je pokrstený, alebo či je kresťan na základe toho, ako sa správa. To sú proste zase rôzne merítka, ktoré ten človek môže mať. Napríklad človek ktorý kradne, chlastá, bije doma manželku, si môže povedať, áno som pokrstený, každú nedeľu chodím do kostola, tak som kresťan. Ale proste to je na tom, aby si to, to je zase to že proste tí ľudia si sami určujú tieto zásady, podľa ktorých súdia sami seba. A určite nebudem nazývať nikoho kresťanom alebo nekresťanom na základe toho ako sa on správa ale na základe toho čo si sám o sebe myslí. A neni to pre mňa merítko toho či ten človek je dobrý alebo nie. To si musí vyriešiť sám v sebe." (Cyril, 25)

Inde Cyril opisuje podobné rozdelenie, aké sa objavilo aj u kresťanov. Rozlišuje praktizujúcich a nepraktizujúcich, kresťania sú v tomto zmysle vnímaní skôr ako tí "na ktorých to vidno". Nestačí, že človek je pokrstený.

„Ak to berieme tak, že sú pokrstení, sú konfirmovaní a chodia do kostola, a žijú tak tým náboženstvom, tak väčšina skôr nie sú kresťania, ako by boli. Akože celá moja rodina, alebo skoro celá, sú pokrstení, majú konfirmáciu, ale nejak nežijú tými, tým, kostolom a proste tým náboženstvom." (Cyril, 25)

Iveta zdôrazňuje, že kresťan by mal byť podľa nej v prvom rade tolerantný a nevnucovať svoje názory ostatným. Aj na základe iných jej výpovedí sa dá povedať, že implicitne hovorila o láske ako hlavnej kresťanskej zásade.

„Niekto, kto má svoje zásady, má svoju vieru, ale zase na druhej strane nepokladá za najdôležitejšiu vec to, aby všetci ostatní na svete si mysleli to isté. Aj keď je rád, keď si ho niekto vypočuje a proste rád diskutuje, ale proste nikoho do ničoho nenúti, a dodržiava tie svoje zásady a princípy, ktoré má to náboženstvo. Aj keď možno už niektoré nie sú aktuálne, alebo niečo, ale proste ide si svoje." (Iveta, 27)

3.2.1 Čo vadí nekresťanom na kresťanoch

Pozrime sa teraz na to, čo nekresťania považujú za problém u kresťanov a v kresťanstve samotnom. Všetci sa zhodli na tom, že majú veľký problém s tým, keď sa ich niekto snaží presvedčiť o svojej pravde, či už je to kresťan alebo príslušník iného náboženstva. Hovoria, že sa radi porozprávajú a vymenia si názory, ale pri najmenšom náznaku nátlaku z rozhovoru vycúvajú. Dá sa povedať, že u nich vzniká konflikt - hlásajú síce otvorenosť a toleranciu voči všetkým náboženstvám, avšak zároveň každý náznak prejavu náboženstva je pre nich provokáciou. Hlásajú slobodu, ale za zavretými dverami. Zhrnul to Karol:

„Vadí mi to prílišné ***prejavovanie viery****. Vadí mi to. Hm, vadí... Ver si, ver si v čo chceš. Doma si pekne ver a nemedituj nad tým na verejnosti, že čo a ako, to predsa... to nie je princíp toho, ja si myslím."* (Karol, 52)

O prípadnom vzťahu s kresťanom Denisa hovorí:

„Kresťan, to mi je jedno. Či za blízkeho priateľa, určite mám aj takých, aj za suseda, aj za kolegu, aj takých mám, všetko z toho viac menej. Okrem hej, že nevylúčila aby som ich z krajiny ani nič také. Manžela asi neviem, jednoducho... Takto, ak by bol pokrstený, bol by taký kvázi kresťan, že nechodí nejak moc do kostola, bude si veriť vnútri v Boha, nebude ma o tom presviedčať, nebude vyžadovať, keby som sa šla vydávať, svadbu v kostole, lebo mňa v kostole asi neoddajú... Asi by mi to nevadilo, keby bol manžel kvázi kresťan, ale s tým že... Asi keby už chodil do kostola, to by mi už vadilo." (Denisa, 32)

Čo sa týka konkrétnych vecí, ktoré nekresťanom prekážajú, zhodujú sa na dvoch základných veciach: pokrytectve a vypočítavosti.

„Mám jediného Boha? S tým mám veľký problém. Prvé dva body mám veľký problém, lebo tie mi hovoria, že, ja ti to teraz poviem na rovinu, komunisti nám hovorili, my komunistická strana sme predvoj, poďte za nami a blablabla, nepozerajte napravo, naľavo. Toto isté nám hovorí cirkev, ja som jediný Boh a nikto iný, budeš si ctiť len mňa, zle, toto je demagógia najvyššieho zrna v mojich očiach. Toto je jedna z prvých vecí, ktoré ja neznášam na náboženstve. Úplne prvá vec. My totiž vôbec netušíme, či ten Boh je alebo nie je, netušíme. O tom nemáš ani ty ani ja žiaden dôkaz. Nemáme, áno? A toto mi strašne vadí na náboženstve a potom druhá najstrašnejšia vec, blahoslavení tí, ktorí nevideli a uverili. To je presne, čo chcel ten komunizmus, poďte s nami, tam v komunizme to budeme budovať. Zle, strašne zle. Nemôžeš ísť za niečím, čo neexistuje, alebo ti nikto nedokázal, že existuje a veriť v niečo, o čom vôbec netušíš, či je. Tieto dve veci ja neznesiem na náboženstve ako dve základné veci." (Karol, 52)

„Častokrát si myslím, že medzi tými ateistami je menej ***pokrytcov****, ako je medzi tými kresťanmi, hlavne tými katolíkmi. a aj tak si myslím, že dokonca pri ateistoch je viacej slušných, dokonca keby som si mal tipnúť, poviem A alebo B, u ateistov je viac slušných ľudí."* (Karol, 52)

O pokrytectve hovoria Iveta a Cyril na základe osobných skúseností takto:

„Včera sme boli na tom krste, a osobne si myslím, že to bolo dosť pokrytecké v tom, čo tí ľudia tam hovorili, a ako viem, že sa budú správať, ale zase na druhú stranu je to to v čo oni veria. Preto som to rešpektoval... to že v to ja neverím, neznamená, že neukážem úctu tomu buď že oni tomu ozaj veria, alebo sa len prezentujú že v to veria." (Cyril, 25)

„No to ma seriete polovička, ale len preto že ma proste ma vytáčajú tie katolícke dogmatické ksichty a proste toto. Nikdy nezabudnem ako šli mať dajaké spoločenstvo tam vo Veličnej v tom katolíckom onom, my sme akurát išli za tým farárom a povystupovali z tých autíčiek normálne dajakí tam Veličánci proste a Dobrý deň... a šiel do kostola hore nosom. A takto všetci prešli chlapi, ženy, vieš taký no desiati, bolo vidno že je to iba nejaká elita. Na to nezabudnem nikdy. Takže neviem, to čo bolo aj v tom seriáli proste na čo, proste... Keď si postavíš vedľa seba Ghándího, a Františka, či ako

sa volal predošlý pápež... [...] *To je, to absolútne nemá podľa mňa nič s kresťanstvom. To ako vyzeral ten pápež. A to ako sa chová, ako proste sa prezentuje, od ochranky, cez ubytovanie, cez oblečenie, cez čokoľvek. Toto nemá absolútne nič s kresťanskou tématikou."* (Iveta, 27)

O vypočítavosti hovoria Cyril aj Denisa, každý v trošku iných súvislostiach:

„Strašne sa mi nepáči jeden princíp a to je ten, že ako keby ***odmeňovací princíp*** *na báze toho, že keď budem v živote dobrý, budem odmenený tým, že budem mať proste večný život po smrti. Správať sa teraz dobre kvôli tomu aby som ja z toho niečo získal po tej smrti, to mi príde také že nesprávam sa dobre kvôli tomu že sa chcem správať dobre, ale kvôli tomu aby som proste za to niečo dostal."* (Cyril, 25)

„Kresťan by mal byť podľa mňa človek, ktorý nie že chodí do kostola, ale ktorý naozaj verí tým veciam, a žije podľa toho. Aj podľa prikázaní, aj podľa tých všetkých, ja neviem čo to tam všetko máte. Ako nevyznám sa do toho dopodrobna... Ale jednoducho mal by byť človek o tom presvedčený a mal by podľa toho aj žiť. Pre mňa neni kresťan človek, ktorý spácha zlý hriech a ide sa z toho vyspovedať. To je podľa mňa ***vypočítavosť****. S tým, že si to svedomie uľahčí tým, že sa ide vyspovedať, že má takú možnosť. Ja takú možnosť nemám. Ale* ***ja sa zase snažím žiť tak, aby som sa nemusela spovedať.*** […] *No keby som nad tým hlbšie porozmýšľala, tak by mi to asi vadilo. Že jednoducho oni sa toho držia s tým že... idem teraz, ja neviem idem teraz spácham hriech, tak sa vyspovedám. Mal by byť za to potrestaný normálne aj ako bežný človek, ktorý neni kresťan, hej. Keď spácha nejaký taký hriech, za ktorý sa trestá."* (Denisa, 32)

„Dokonca poviem to tak, máme v robote, ktorá... [...] *takýto kríž nosí na krku, fakt taký, prisámbohu, ja by som chodila takto s ním (krčí sa), a chodí do kostola, pravidelne chodí na spovede, spína ruky, bude rozprávať ako verí v Boha, je vydatá, nežije s manželom, ani sa nerozvedie, a nerozvedie sa kvôli tomu, lebo manžel má nejaké majetky, tak ona ráta s tým že bude dediť, a ona to aj povie. Že už aby sa mu niečo stalo, aby mohla dediť. Narovinu. Nasurovo. A veľká kresťanka. Má priateľa, má frajera. A je to pani, ktorá má 50 rokov. Ktorá by už mohla mať trošku rozumu. Hej, a nerozvedie sa, ani za boha sa nerozvedie, lebo si myslí, že jednoducho podedí po ňom, a keď by sa mu no nedajboh nejdem privolávať, ja toho pána inak ani nepoznám, ale...*

keby zomrel, tak na by po ňom dostávala ešte aj vdovský dôchodok. Takže to je tá ***vypočítavosť****. A je kresťanka a chodí a vzpína ruky a bude rozprávať ako verí v Boha a ako žije takým super životom, a taký krížisko bude nosiť. Veľký kríž, nevidíš, veľký kríž bude nosiť na krku. A takýchto ľudí poznám viacero. Možno nebudú nosiť tie kríže také, ale poznám ľudí takýchto viacero že budú o sebe rozprávať akí sú kresťania, akí sú dobrí ľudia a popritom budú robiť takéto veci.* (Denisa, 32)

3.2.2 Ako by ste sa cítili, keby...?

Veľmi spontánne odpovede vyvolala otázka "Ako by ste sa cítili, keby Vás niekto označil za kresťana/kresťanku? Vyvolalo by to vo Vás nejaké pocity?" Sledovať reakcie respondentov bolo miestami zábavné, inokedy až trochu strašidelné.

„Vysmiala by som sa mu do očí (smiech). [...] *Lebo som nikdy nežila takým štýlom života, že by si to ľudia mohli o mne myslieť.* [...] *No štýl života, nechodím do kostola, nemodlím sa, každý o tom vie, že neverím v Boha, všeobecne hej keď sa niekto spýta, nemám problém mu to povedať, ale zasa ani nikoho nepresviedčam o tom, že ty veríš v Boha a nebudem ťa presviedčať o tom, že neni... Je to tvoja vec. Ale neviem, no bolo by mi to smiešne, keby mi povedali, že som kresťan, nie som ani pokrstená, to je o mne tiež viac-menej známe. Takto, aspoň moji takí blízki alebo priatelia to vedia, takéto veci."* (Denisa, 32)

„Veľmi by som sa proti tomu ohradil. Veľmi. Nie, isto nie. Katolícka viera, to je dokonca jedna z naj, jedna z najhlúpejších a najagresívnejších náboženstiev podľa mňa. Popri moslimoch, ktorí si tú bojovnosť a všetko toto dodržiavanie dodržali až doteraz, sa pozri, koľko zla narobili katolíci v minulosti. Strašne veľa." (Karol, 52)

Ostatní dvaja sa zhodujú na tom, že by sa proti takémuto tvrdeniu ohradili, ale len preto, že to jednoducho nie je pravda:

„No určite by som mu povedal, že nie som kresťan, že sa za kresťana nepovažujem, ale akože nenasralo by ma to, alebo proste nevyvolalo by to vo mne nejaké proste ani negatívne ani pozitívne city." (Cyril, 25)

„Iba to, že to nie je pravda. Ako nenahnevala by som sa, ani nič, lebo som dobrá duša. Jednoducho by som mu iba vysvetlila že to tak nie je. (Iveta, 27)

3.2.3 Oni katolíci

Adam (31) je oficiálne členom katolíckej cirkvi, ale angažuje sa v evanjelickej cirkvi. Viac súhlasí s jej učením a jej výhodou podľa neho je, že kladie dôraz na Bibliu. Na otázku, do akého najbližšieho vzťahu by bol ochotný vstúpiť zo ženou - katolíčkou, odpovedal: za blízku priateľku. Za manželku už nie. Zaujímavé je, že v skutočnosti sa naozaj oženil s evanjeličkou - Emou, ktorá hovorí:

„Ja som vždy hovorila, že si katolíka nevezmem a zrazu mám manžela katolíka. Hej bolo to... Ale je rozdiel v tom, je kresťan katolík... Ako by som to povedala, keď je ***klasický katolík*** *tak určite by som nešla až do manželstva, ale pokiaľ je to kresťan, človek, ktorý miluje pána Boha a je katolík... tak preto som s tým nemala problém.* [...] *Lebo katolík môže povedať, že je katolík a aj hovoria že sú kresťania, ale oni vlastne... nie je to až také úprimné, alebo ako by som to povedala. Nie všetci katolíci sú aj kresťania. Tak isto ako nie všetci evanjelici sú aj kresťania, ktorí sa bijú do pŕs."* (Ema, 28)

„Keďže som evanjelička bola vždy, tak aj doma nás tak nejak vychovali, že... Napríklad nie ako u katolíkov, že musia ísť do kostola, alebo že musia držať nejaké pôsty, ale že, proste taká voľnosť väčša [...] *Ale akože v tom, že som* ***iba evanjelička,*** *tak to asi nemá nejaký veľký zásadný, neviem...* [...] *Tak je v tom rozdiel, nie, že máme iné vierovyznanie, a inak sa pozeráme na veci, inak možno praktizujeme vieru.* [...] *Aspoň ja mám taký pocit vždy, že tí katolíci sú takí viac tradiční, alebo viac dávajú na zvyky a na takú prísnosť.* [...] *napríklad na nich, že vidím, že niekedy oni tak* ***slepo nasledujú*** *viac, že nás tak učili viac tak čítať Bibliu, osobne zažívať Boha a tam skôr učia nasledovať to vierovyznanie, alebo proste iba nejaké... Iba liturgiu, nejaké zákony a pravidlá a nie tak Boha skutočne a osobne, a tak v tom je podľa mňa to negatívum."* (Lenka, 18)

Zákonníctvo, klapky na očiach, prísnosť, neosobnosť. Tieto a ďalšie vlastnosti pripisovali katolíckej cirkvi evanjelici.

„Ale určite viem, že sa mi nepáčia praktiky a hodnoty katolíckej cirkvi a tiež ten systém, nie som s tým stotožnená. Vždy som sa smiala, že chcem prestúpiť k evanjelikom... Ale v podstate aj evanjelici sú kresťania, ale v mojich očiach je evanjelická cirkev taká prístupnejšia, nie je taká ***striktná****. A do veľkej miery to pripisujem aj tomu, že tí evanjelickí kňazi sa môžu ženiť, že majú rodiny a že vedia v praxi čo je rodina."* (Beáta, 48)

„Napríklad som povedala ten rozvod, to je jedna vec. Druhá je tá, že sa kňazi nemôžu ženiť. Ďalej... Teraz vravím, ale moju skúsenosť s čím som sa ja stretla, že cirkev hlása skromnosť a vôbec to nepraktizuje." (Beáta, 48)

Pozitívne sa o katolíkoch vyjadruje Hana:

„Mne napríklad sú veľkým príkladom v určitej disciplíne" (Hana, 36)

Pridáva sa k nej Ján, ktorý má s katolíkmi bohaté skúsenosti a ktorý sa taktiež snaží zameriavať na to pozitívne:

„V tejto veci sa už urobilo veľa zlého. Ja vždy hovorím, keď mám priateľov katolíkov: "Hľadajme to, čo nás spája." Nie čo nás rozdeľuje. Čo nás spája, je živý Boh. Živá viera v Boha. Chvály. Môžme potom spolu diskutovať o všetkých tých, poviem, omšiach, kostoloch a tak hej? O tých všetkých, ja to nazývam tak, že "nie dôležitých veciach pre spásu človeka." Lebo to sú veci, ktoré sú nariadené cirkvou, konkrétnou evanjelickou alebo katolíckou... Veci ktoré chcú aby sa dodržiavali, ale nemajú význam pre záchranu človeka. Majú význam pre spoločenstvo, aby spoločenstvo rástlo, aby spoločenstvo sa dozvedalo o Bohu veci, hej? Jedni tým spôsobom, jedni oným spôsobom, ale nie sú spásonosné. [...] *Dôležitý, ja vnímam stále, dôležitý je* ***vzťah s Bohom****. Bez rozdielu, hovorím, tých denominačných metód a spôsobov. Veľa sa urobilo zlého, že sa... "Vy máte to dobré, vy máte to zlé.", "Vy máte to zlé, vy máte to dobré." To je... To je ľudský pohľad.* [...] *Vždy hovorím, keď sa rozprávam s ľuďmi od katolíkov: "Pozerajme sa na to ako to bolo na začiatku a čo k tomu pridali naši otcovia, praotcovia, dedovia, pradedovia. A riešme tieto veci biblickým pohľadom, nie náboženským." A to vôbec teraz nesmerujem ku nejakej ekuméne alebo niečomu*

podobnému. Ale stáť na Biblii... Je to najlepšie, čo môže byť. Takto to vnímam." (Ján, 57)

Názory nekresťanov v tejto otázke boli veľmi podobné. Väčšinou porovnávali katolícku a evanjelickú cirkev, pričom tá evanjelická vychádzala z porovnania lepšie. Iveta, ktorá popisovala svoje negatívne sksenosti s predstaviteľmi a členmi katolíckej cirkvi, hovorí:

„Mám z katolíkov takú predstavu, takú radikálnejšiu a oveľa nepríjemnejšiu. Respektíve aj moja skúsenosť s nimi doteraz je skôr negatívnejšia ako pozitívnejšia." (Iveta, 27)

Takto sa ku katolíckej cirkvi vyjadril Karol:

„Tí evanjelici sú výrazne, výrazne... nie že priateľskí, tolerantnejší, áno? A to veľmi výrazne, dokonca myslím aj múdrejší, vzdelanejší, také to množstvo vzdelaných evanjelikov bolo spisovateľov, čo pochopili... [...] *Po 600 rokoch sa ospravedlnili za Husa. To čo ste zač? To čo ste za banda? Po 600 rokoch sa v Prahe ospravedlní pápež za oného... Zbrane posväcovali do vojny, omše robili pred bojom... to kde sme? To kde je splnenie toho desatora? Láska k blížnemu, nezabiješ, vieš, kvôli akým strašným hovadinám bojovali? A keď v tom sedemnástom storočí katolíci proti protestantom, no to je hrúza predsa. Totálna hrúza, čo tu ktosi robil. Komunistom za pár rokov, čo boli u moci...* [...] *Komunisti boli hovno oproti cirkvi katolíckej.* [...] *ukazovali pápeža Jána Pavla, ježiš jak sa tí černoškovia v tej Afrike k nemu modlia, no jasné stará mama, pred tristo rokmi ich vyťali, vypálili dediny, vyzabíjali... dojdeš za mnou, štyria katolíci, dajú mi po papuli, jasné chlapi, katolík, som katolík, jasné, že som katolík, ja nechcem po papuli druhýkrát. To je choré.* [...] *Dobre? Spravila katolícka viera?"* (Karol, 52)

Zmierlivejšie názory prezentovali Cyril a Denisa, ktorí za hlavné rozdiely považujú tie vieroučné a vyhábajú sa posudzovaniu evanjelikov a katolíkov ako dobrých či zlých.

„Tak určite vo viere, ale ako myslím v tých princípoch proste v tom učení. Ale zase nemyslím si, že sa všeobecne dá povedať, že priemerný katolík je horší alebo lepší

ako priemerný protestant. Alebo naopak. Je to zase proste od toho, ako ten človek žije, a aké má on sám v sebe nejaké tie morálne zásady, a proste nemyslím si, že sa dá povedať áno, katolíci sú lepší alebo horší ako protestanti, alebo naopak." (Cyril, 25)

„Vidím tam akurát ten rozdiel v tom, že máte inak spovede a že nemajú panenku a vy hej. Či sa inak správajú oni a či inak sa správajú katolíci [...] *Akurát to že viem že tam stú tie spovede inak, aj tie sviatky, akosi to tam tak inak, hej v tom kostole, napríklad majú krajšie omše. Bola som aj na pohrebe, a dokonca bol taký iný. Ako krajšie sú tie omše v tom evanjelickom kostole."* (Denisa, 32)

3.2.4 Katolíka by som si nevzala, lebo...

Veľmi zaujímavá bola v tejto súvislosti otázka po sociálnej dištancii. Tu som sa žien - evanjeličiek pýtala na to, do akého najbližšieho vzťahu by boli ochotné vstúpiť s mužom - katolíkom. Ukázalo sa, že až na jednu výnimku (Emu, ktorá si vzala katolíka), majú s touto predstavou všetky rovnaký problém. Odvolávajú sa pritom najmä na vieroučné rozdiely.

„Ja som vždy hovorila, že si katolíka nevezmem a zrazu mám manžela katolíka. Hej bolo to... Ale je rozdiel v tom, je kresťan katolík... Ako by som to povedala, keď je klasický katolík tak určite by som nešla až do manželstva, ale pokiaľ je to kresťan, človek, ktorý miluje pána Boha a je katolík... tak preto som s tým nemala problém. Čiže ten manželský je tam bez problémov." (Ema, 28)

„Ale aj za manžela si viem predstaviť, ale... Neviem, lebo, bála by som sa... Tak asi za blízkeho priateľa najviac... Ak by bol zase veľmi taký tradičný, modlil sa k panne Márii... (smiech) Tak to nie asi. Tie skôr vieroučné (rozdiely, B.K.), lebo akože hodnoty môže mať aj moslim podobné ako ja. Takže skôr tie vieroučné." (Lenka, 18)

„Asi blízky priateľ. Takých mám a za manžela si ho neviem predstaviť, lebo aj tam sú nejaké rozdiely. [...] *Pre mňa je to, že oni skôr... ako mám priateľov aj medzi katolíkmi, ktorí sú úprimne veriaci, ale nedokážem sa stotožniť napríklad s uctievaním svätých, s takou ich určitou hierarchiou kde veľakrát... pre nás Pán Boh je ten najvyšší, Ježiš Kristus, ako keby sa dostával do úzadia."* (Hana, 36)

„Mali synov a ten jeden by si bol aj mňa vzal, ale ja som akosi nie, baptistu [...] *Nie, veď ja by som sa svojej viery, ako som naučená od mala, tak si svoje držím. Hej. A oni si zase svoje držia."* (Františka, 83)

3.2.5 Oni evanjelici

Ako vidia katolíci evanjelikov? Jediná aktívna katolíčka vo výskume, Františka, sa zo začiatku vyjadrovala o evanjelikoch zmierlivo:

„Ale no veď keď dobre robí a modlí sa, aj evanjelik, keď je rúči, tak aj ten je dobrý. A čo keď je katolík dáky trhan, keď si neplní svoje povinnosti, tak to je tiež toto... No, i čo, aj takí sú čo chodia aj do kostola... Hej, no veď každý chce dobre, aj evanjelický aj katolícky, každý chce dobre." (Františka, 83)

Neskôr na otázku, či si myslí, že je nejaký rozdiel medzi katolíkmi a evanjelikmi odpovedala:

„Ja neviem, že oni tak nesvätia veľmi nedeľu. Keď taká jedna bola vydatá v Porube, taká už umrela dávno, a povedala, že keď prišla nedeľa, že tam ženy, prv ešte kým gazdovali, že keď tam prišla nedeľa, že ženy na potoku prali, tably, všetko rajbali a cez nedeľu. A naši ľudia, katolíci, cez nedeľu, veď ktorýsi tiež nejdú do kostola, ale svätia nedeľu, nie toto..." (Františka, 83)

3.3 My nekresťania

Pozrime sa teraz na to, čo o sebe samých hovoria nekresťania. Vymedzujú sa pritom voči kresťanom. Denisa ako jediná nie je pokrstená, ostatní hovoria, že pokrstení síce sú (Cyril a Iveta sú dokonca skonfirmovaní evanjelici), za kresťanov sa však nepovažujú.

„Pretože za prvé nikdy som nebol k tomu nejak vedený a za druhé celkovo tá viera kresťanská mi neni až tak blízka." (Cyril, 25)

Denisa sa ako jediná označuje za ateistku. Čo to pre ňu znamená?

„Ateista (som). Alebo poviem to tak, verím v čo vidím. Nie som neveriaci človek, lebo verím vo veľa vecí. Ale verím v to čo vidím. Alebo v to, čo sa dá dokázať. [...] *Ja som taký realista. Také skôr, také niečo.* [...] *Jednoducho žijem si svoj život tak ako každý iný.* [...] *No nechodím do kostola. Tak ale chodím na strelnicu. To nechodí zas niekto iný. (smiech) ja mám svoj kostol tam. Robím iné veci."* (Denisa, 32)

3.4 Oni nekresťania

Na to, kto je nekresťan alebo ateista som sa pýtala aj kresťanov. Ich odpovede ma opäť prekvapili svojou pestrosťou. Niektoré z nich boli zafarbené skôr negatívne:

„Ateista, to je človek, ktorý vlastne ničomu neverí, iba sám sebe. Podľa mňa." (Ema, 28)

„(Neveriaci je) človek, ktorý neuznáva autoritu Pána Boha." (Hana, 36)

Ema a Ján sa vyjadrujú skôr pozitívne, pričom obaja majú veľa neveriacich známych a priateľov.

„Ja stále ako hovorím, najzákladnejšie je vlastne to, že je Boh v ich živote. A prejavuje sa to tým, že možno ako komunikujú, aké slová používajú, hej... Lebo nekresťan ti zanadáva, nemá s tým problém. Kresťan, u neho je to už problém. On už nebude nadávať, lebo vie, že to je meno Božie nadarmo, alebo že to nie je správne, hej... Ale ako správajú sa obidvaja úplne rovnako. Len ten si aj zanadáva, lebo ho niečo naštvalo. Alebo proste, že niečo urobí, že, ja neviem teraz ma tak ako rýchlo nenapadne, lebo ja mám nekresťanov kamarátov takých, čo proste sú takí ako kresťania. Ale tak asi najzákladnejšie na tom je to, že proste ten kresťan nemá problém rozprávať o Bohu, je otvorený o Bohu, je, alebo teda mal by byť, lebo nie všetci kresťania sme otvorení, ale proste fakt v tom, u toho kresťana by malo byť vidno toho Boha, že proste z neho by mal žiariť. Pričom ten ateista z neho to nežiari, ale on žije tiež v podstate môže žiť dobrým

životom. Čiže vždy u mňa je asi v tom rozdiel, že u toho vidno Boha a u toho to nevidno." (Ema, 28)

Ja by som povedal, že ateista je človek, ktorý je sklamaný z Boha. Nie, ale určite nie Božou... Božím spôsobom, Bohom, ktorým možno zakúsil určité veci, možno s Bohom, možno do nejakých vecí bol rodičmi, rodičmi, alebo starými rodičmi nútený a povedal si: "S týmto ja nechcem mať nič spoločného." [...] *Neexistuje ateista, podľa mňa, neexistuje ateista. Každý v niečo veríme. Sú ľudia, ktorí veria v seba, v svoje schopnosti, svoju šikovnosť. Sú ľudia, ktorí veria Budhu, Mohameda, Alaha a všetky tie náboženské obrady, sú ľudia, ktorí veria joge. Podľa mňa ateista, nie je... Ateista je človek bez... Bez nejakej viery. Ale každý veríme minimálne v seba. Ja hovorím, že ateista je vždycky lepší ako ktorýkoľvek tradičný človek chodiaci do kostola, lebo je prístupnejší voči Bohu, nie deformovaný náboženskými spôsobmi. Aj hlavne, mám skúsenosť z rozhovorov... Je otvorený, nezakrýva veci za náboženskú teóriu.* (Ján, 57)

Neveriacich a ateistov vo svojej výpovedi rozlíšila Gabriela:

„Povedala by som, že záleží, či človek je úplne neveriaci – ateista alebo či človek verí, ale proste nechce žiť takým životom. Že sú proste ľudia, ktorí si povedia, že neverím, že po smrti niečo je a absolútne ma to nezaujíma a ľudia ktorí vedia, že áno je Boh, ale neláka ma ten život s ním, nechcem byť dobrý a proste chcem si žiť ako ja chcem a aby mi do toho nikto nekafral. [...] *Nekresťanov by som práve definovala tých, ktorí by som povedala, že veria v boha, ale nechcú tak žiť. Že nie sú vyslovene ateisti, ale sú to ľudia, ktorí vedia, že boh existuje, ale neláka ich život s ním.* [...] *Povedala by som, že ateista je taký, ktorý proste vôbec neverí ani, že ani Boh je... a proste neverí v niečo také, že je nejaká iná sila, alebo proste niekto."* (Gabriela, 32)

Františka sa k nekresťanom vyjadrila so smiechom takto:

„Ale no veď možno že pri smrti sa obrátia, keď už bude zle, keď príde na nich dačo toto... No za takých sa treba modliť, aby im Pán Boh rozum osvietil." (Františka, 83)

U žien sa tu opäť stretávame s odsunutím ateistu/nekresťana na druhé miesto v Bogardusovej škále sociálnej dištancie. Žiadna s opýtaných kresťaniek si nevedela predstaviť za manžela nekresťana, pretože svoju vieru považujú za jeden z kľúčových aspektov života a bez toho, aby ju s manželom zdieľali, si nevedia predstaviť vzťah.

„Dokonca veľakrát bolo tak, že som stretla aj mužov a povedala som si, že už len, už ti chýba, aby si veril v Boha, hej? A proste brala by som ťa hneď." (Ema, 28)

„No manžel v žiadnom prípade, dúfam (smiech). Lebo to, čo je pre mňa také to najdôležitejšie, to je vzťah s Bohom a kvázi také intímne, tak to by som s tým človekom nemohla zdieľať, keďže by mu to bolo cudzie." (Hana, 36)

3.4.1 Ako by ste sa cítili, keby...

Ako reagovali kresťania na otázku: "Ako by ste sa cítili, keby Vás niekto označil za ateistu/ateistku? Vzbudilo by to vo Vás niečo?" Škála odpovedí bola opäť široká. Myslím si, že pri tejto otázke vyplávali na povrch morálne hranice, ktoré respondenti nemali chuť explicitne vyjadrovať.

„To by som sa rozčúlila. Ale zároveň by som sa cítila strašne ponížená, vieš, lebo to znamená, že ja ***zlyhávam*** *v mojom správaní ak si niekto o mne myslí, že som ateistka. Takže to radšej nikdy (smiech)."* (Ema, 28)

„Veľký hnev. (smiech) Ale nie, začala... Veľmi by som vybuchla. (smiech) [...] *neviem si to ani prestaviť vlastne, musela by som* ***neviem čo urobiť***, *aby ma niekto označil za ateistu, ale... A veľmi by ma to nahnevalo a snažila by som sa mu hneď vysvetliť, že to tak nie je a že verím v Boha.* [...] *Povedal by mi to asi preto, že by som sa chovala nejako, asi... Podľa môjho správania... Asi ako ateista, že by som vlastne ukázala, že nie som veriaci človek..."* (Lenka, 18)

„No tak by som mu povedala, že nie som ateista. Keby vyhodnotil z môjho správania, že som ateista, tak myslíš hej? [...] *No tak asi by ma to nahnevalo samú, že či tak pôsobím napriek tomu, že som kresťan. Dúfam, že tak* ***nepôsobím ako ateista****."* (Gabriela, 32)

Teraz, keď sme si ukázali ako vnímajú kresťania samých seba a seba navzájom, pozrime sa na ich vnímanie morálky. Myslím si, že už v tejto kapitole sme dostatočne dobre načrtli potenciálne morálne hranice, ktoré budujú a rekonštruujú obe skupiny. V nasledujúcej kapitole uvidíme, ako kresťania a nekresťania vnímajú morálku, ukážem ich predstavu dobrého a zlého človeka a v závere sa budem v krátkosti venovať ich názorom na súčasnú spoločensko-politickú situáciu.

3.5 Čo znamená morálka pre kresťanov a nekresťanov

3.5.1 Čo je morálka?

Morálku vnímajú kresťania pomerne neutrálne, ako sadu pravidiel pre život spoločnú pre predstaviteľov minimálne jednej kultúry. Adam sa ako jediný vyjadril negatívne, keď povedal, že morálka mu pripadá podradná. Podľa neho má chabé piliere, pretože ju určujú ľudia, a preto by mala byť len doplnkom Božieho zákona. Ján morálku s kresťanstvom prepája skôr pozitívne:

„A morálka s kresťanstvom, to by malo byť prepojené nádoby, to by malo byť automatické. Lebo predsa Boh nám dal do srdca lásku, a to nielen k Nemu, ale aj k ľuďom. A ak nám dal lásku k ľudom, tak nám dal lásku ku všetkým, nie len k vybraným ľudom. Lebo On má lásku ku všetkým. Ja to vnímam tú morálku v tomto rozmere, hej? A keď vláda, alebo parlament odsúhlasí nejaké zákony, tak pre mňa budú automatické, alebo automatické to, že ich budem dodržiavať. Morálka by mala byť niečo, čo by sme nemali ohýbať, nejaké status quo, ktorý by bol nemeniteľný. A ona aj je! Ľudia špekulujú ako to urobiť, no..." (Ján, 57)*„Nejaký súbor pravidiel, na princípe ktorých ja žijem, aby som bola spokojná, ale zároveň by som nemala nejako ubližovať tým svojim životom ostatným. Toto mi tak prvé napadne."* (Beáta, 48)

Ostatní sa vo svojich odpovediach v podstate zhodovali:

„Ja morálku vnímam tak, že ten spôsob života ľudí okolo mňa. Ako živú, akým spôsobom žijú, aká je tá vlastne morálka, či je dobrá, zlá, prejavuje sa v správaní v tolerancií, v komunikácií a v týchto veciach. Ja tak vnímam morálku." (Ema, 28)

„Svojim spôsobom by sa mala morálka premietnuť do nejakých súborov zákonov, do legislatívy, ale môj zať, čo je právnik mi povedal raz jednu vetu, že rozsudok súdu musí byť v prvom rade zákonný až potom morálny. Viem si predstaviť, že nie vždy je premietnutá do tých zákonov. Ale morálka by mala byť všeobecne nad tým, si myslím. Morálny človek, by nemal urobiť aj keby mohol. Keď si nájdem partnera len kvôli prachom, tak to nie je nezákonné, ale je to proste nemorálne." (Beáta, 48)

Nekresťania kládli pri definícii morálky dôraz skôr na to, že morálka je vnútorný mechanizmus, ktorý určuje správanie človeka. Tam, kde kresťania stavajú vo svojom živote Boha, dávajú nekresťania morálku. Považujú ju za "kompas" pri rozhodovaní dostatočný na to, aby človek žil dobrým životom.

„Ja si myslím, že to je nejaký osobný kódex, podľa ktorého sa ten človek správa. Je to proste nejaký vnútorný zákon, podľa ktorého ten človek posudzuje čo je dobro a čo je zlo." (Cyril, 25)

„Ja si to pamätám doteraz z gympla, takže morálka je súhrn nejakých pravidiel, podľa ktorých sa človek alebo skupina ľudí správa. Zadefinovali si nejaké mantinely, v ktorých sa chcú správať a je to normálne." (Karol, 52)

Denisa a Iveta hovoria o zákonnej hranici, ktorá je podľa nich spodnou hranicou. To nad ňou je už akási nadstavba - morálka.

„No sú to nejaké... Niekde že tá hranica. Väčšinou je to tá zákonná hranica, hej a už keď je to nad... Ale vidíš tak hej, že ja nie som vydatá a budem mať ten sex, budem sa stále na toto, lebo to je také najjednoduchšie... Tak podľa mňa, pre mňa stále je to ešte morálne. Hej, pre niekoho to už nemusí byť morálne. Jednoducho niekto povie nie a basta. Ale niekde tá hranica musí byť nejaká. Ale... Povedať ti, kde tá hranica je a čo tá hranica znamená, to každý má asi v sebe nejak." (Denisa, 32)

„Asi by som to zhrnula možno do nejakej poučky, takej že jednoducho konať správne. A nielen možno podľa, lebo niečo čo napríklad je zákonné alebo legálne nemusí byť morálne, hej? A zase naopak. Čiže možno nie podľa takýchto nejakých

akoby písaných zákonov, ale podľa takých čo ti vštepila maminka. Lebo morálne podľa mňa niekedy môže byť aj v krajnej situácií byť zlý k niekomu. Nemyslím to zas tak že účel svätí prostriedky, to v žiadnom prípade. Neviem, jednoducho, konať tak aby si potom povedal že urobil som všetko tak ako som, chcel som to urobiť správne, som to urobil podľa svojho vedomia a svedomia, a nezmenil by som to. Lebo asi každý človek si asi má tú morálku ináč nastavenú." (Iveta, 27)

3.5.2 Zdroje morálky

Kresťania a nekresťania v mojom výskume sa líšia v názoroch na to, čo považujú za zdroj morálky. Zatiaľ čo nekresťania hovoria skôr o jej zdroji v človeku, jeho vnútre a akomsi prirodzenom vývoji morálky, kresťania sa odvolávajú na autoritu Boha, ktorý zákony priniesol v podobe Desiatich Božích prikázaní. Ďalšie rozšírenia morálky považujú už len za vyplývajúce z tohto prvopočiatku.

„Ja sa ako kresťan na to pozerám, že prvé pravidlá boli vytvorené vlastne už všeobecne samotným stvorením, tam bolo prvé pravidlo dané a potom postupne Pán Boh dával tie pravidlá. Ale potom, lebo zase, keď sa pozriem na to, tie najzákladnejšie morálne pravidlá fakt vychádzajú z týchto kresťanských pravidiel. Už či s tých desiatich Božích prikázaní, alebo plus tie ďalšie Mojžišové zákony, teda čo Mojžiš spísal, hej že tie najzákladnejšie aj tak vychádzajú len z tohto a už potom postupne ostatné náboženstva, že nejedia kravu či čo, alebo tam nezabijú mačku, tak to už majú oni vytvorené ešte k tomu plus, lebo aj tak väčšina ľudí, teda väčšina toho sveta ma napríklad zaužívané to, že nezabiješ. A v podstate vychádza to z toho kresťanského alebo teda židovského, je to rozšírené už v celom svete." (Ema, 28)

„Tak ako veriaca poviem, že prvé boli nejaké tie Božie princípy, keďže on je ten stvoriteľ..." (Hana, 36)

„Je úžasné, ale myslím, že nič lepšieho človek nevymyslí ako vymyslel Boh. Hej? Je tam aj láska, je tam ochrana slabšieho, je tam pomoc inému, jednoducho je to tam." (Ján, 57)

Zdôrazňujú však, že aj tí, ktorí sa neriadia Božím zákonom, majú v sebe princípy morálky. Niektorí hovoria o svedomí.

„Ale akože podľa mňa to prišlo od Boha, hej, ale ja som veriaca... Ale myslím si, že je to tak v každom človeku, aj ktorý nie je veriaci. Že je to niečo, čo je v nás, v našom... V našej bytosti, že čo je správne." (Lenka, 18)

„Tak neviem, myslím že kresťan sa riadi určite Bibliou a proste takým tým kresťanským životom. A tí ostatní... no asi možno len naozaj podľa nejakého svedomia. Neviem podľa čoho iného by sa mohli asi tak riadiť." (Gabriela, 32)

Nekresťania sa vo veci morálky odvolávajú najmä na výchovu ako jej hlavný zdroj. Neriešia až tak kde, kedy a ako vznikli prvé morálne zásady alebo ako sa vyvíjali. Vnímajú, že tie zásady, ktoré vo svojich životoch uplatňujú, sa naučili od svojich rodičov. Často pritom dodávajú, že na to, aby sa človek správal morálne, nemusí byť kresťanom.

„*Tá morálka západná sa vyvinula z tej kresťanskej. To ja pripúšťam, áno, je to tak. Ale povedal som ti ešte raz, ja na to nemusím mať* ***spísané*** *žiadne body, mňa to rodičia učili bez toho, aby ja som bol v kostole s nimi, aby sme sa doma modlili, aby hento toto, jednoducho ma naučili, čo mám robiť, áno?"* (Karol, 52)

„No lebo každý má tú svoju hranicu posunutú niekde inde a každý bol inak vychovávaný. Ako podľa mňa, to sme sa bavili v prvom rade, je tam tá výchova. A ak tí rodičia vychovávajú to svoje dieťa, starajú sa oňho... Tak ja idem po ulici, pozdravím sa známemu, aj keď ho nejak nemám rada, alebo nemusím, ale poznám toho človeka, tak sa mu pozdravím. Ale napríklad ten človek tiež ma nemá rád, ale keby on sa mi jednoducho nepozdraví. Hej, ale ja som bola tak vychovávaná. Jednoducho mňa rodičia viedli k tomu, teda mama viac-menej k tomu, aby som bola slušná. A pre mňa je to slušné pozdraviť sa človeku, ktorého nemusím." (Denisa, 32)

„Podľa mňa to fakt má strašne veľký súvis s mladosťou a s vyrastaním, v akom prostredí vyrastáš. A v akej rodine a ako máš to proste matka a otec, to je asi najzásadnejšie, čo ťa ovplyvňuje." (Iveta, 27)

Aj Ján a ďalší kresťania sa zhodujú na tom, že morálku nám predávajú naši rodičia, výchovou.

„Ale vnímam, že morálka by mala prameniť vždy z nášho srdca, postoja, našej mysle. Moja mama vždycky vravela, keď videla staršieho človeka ťahať káru plnú zemiakov alebo tak... "Utekaj mu pomôcť, starý človek potrebuje pomoc." Budovala v nás povedomie, poviem, automatického poslúženia človeku, pre mňa bolo vždy starší človek, mal som ho aj v bázni aj v úcte. Bolo treba pomôcť, tak som jednoducho išiel a pomohol. Také, čo už dnes sa pomaly nenosí, hej, také prirodzené spôsoby. A tieto spôsoby sa ale, ja to vnímam, že to nedá sa naučiť na školách. To sa naučíš v rodine." (Ján, 57)

3.6 Rozdiely v morálke kresťanov a nekresťanov

Ďalšou otázkou je, či a nakoľko sa líši morálka kresťanov a nekresťanov. Kresťania sa skôr prikláňali k tomu názoru, že medzi nimi rozdiel je. Niektorí dokonca podávali explicitné príklady toho, ako sa zachová človek kresťan a nekresťan v istej situácii.

„Ateistom je to dá sa povedať tak jedno. Oni žijú pre súčasnosť a možno nevidia problém v takých možno ... ako nechcem rozdeľovať hej hriechy veľké a malé, ale proste možno drobnosť pre neho niekoho oklamať alebo niekoho okradnúť nie je problém ako pre kresťana. Lebo pre kresťana je aj toto problém. Hej... Pre neho – pre ateistu – je možno už také závažnejšie, že dobre... niekoho zabiť alebo tak... ale pre kresťana je to vlastne všetko rovnaké." (Gabriela, 32)

„No myslím si, že ten kto úplne neverí v Boha ani vôbec, že ten jeho život je taký ľahostajný alebo resp. žije len pre súčasnosť. Ten ktorý vlastne verí, ale nechce sa spájať s Bohom tak ho to ovplyvňuje v tom, že proste nepociťuje poviem príklad nejakú vinu, alebo že robím niečo zle, že však nevadí mi to... No a určite kresťana prenasleduje božie slovo." (Gabriela, 32)

„Nemôžem ani povedať, že kresťania všetci sú dobrí hej. Človek je hriešny, takže tým pádom neni dokonalý, ale možno tým svojim životom sa snaží byť lepší a odlíšiť sa od tých, ktorí proste... ktorým je to jedno." (Gabriela, 32)

*„No myslím si, že (*kresťan v politike, B.K.) *by sa mal správať tak akože ako je naučený, ako kresťan, hej, že by nemal teraz to kresťanstvo hodiť za hlavu, ale... tak mal by sa snažiť a svietiť v tej politike, aj keď to sa asi nedá (smiech), v politike zrovna, to je taký zlý príklad trochu, no ale tak... Myslím si, že by sa nemal vzdať tých svojich, možno tých morálnych zásad, hej, keď sa niekde dostane na tie vyššie miesta."* (Gabriela, 32)

„Ale u tohto človeka môžeme očakávať pôsobenie toho svojho ja - ega, egocentrizmu. Ja to dokážem, ja to zvládnem, ja ja ja. A z toho môže prameniť, že potom pošliape aj to okolie, pošliape aj vzťahy... Jednoducho také, sebectvo prináša vždy do vzťahov problémy. A nie len do vzťahov kresťanských, ale aj vzťahov manželských, vzťahov v rodine, vzťahov v politike. Sebectvo je to, ktoré ničí veci. A diabol chce aby ľudia boli sebeckí. Boh nechce. Neviem či sa tomu dá nejako určiť hranica, vieš. Myslím, že skorej nie ako áno." (Ján, 57)

Ema ako jediná vyzdvihla určité aspekty morálky nekresťanov. Zdôrazňuje, že kresťanom pri zameriavaní sa na Boha unikajú niektoré veci, dôležitý pre dobrý život, v tomto prípade manželský.

„Že ja som v kresťanskom manželstve napríklad [...] *stále mi každý hovoril, že dôležitým bodom vo vzťahu kresťanskom je to, že Pán Boh musí byť súčasťou toho manželstva. Ale nikto mi nepovedal, že musím komunikovať so svojím manželom. Byť akože kompromisná, že musíme to riešiť, vieš a nebyť furt odutá, ale naopak akože byť pripravená pre toho svojho manžela. A ďalšia vec,* [...] *nekresťan mi povie, že proste tá manželka má byť vlastne vizitkou toho svojho muža, že má sa o neho pekne starať, má mu variť a to ťa zarazí, keď v kresťanských kruhoch to nepočuješ a nakoniec zistíš, že a potom v tých kresťanských kruhoch je to tiež, ale všetci sa proste odkazujú iba na Boha, ale nikto ti nepovie, že dôležité je komunikovať a dozvieš sa to od nekresťanov, hej?* [...] *ja som to vtedy pochopila a aj dokonca, ti hovorím, veľakrát radšej som sa išla ich opýtať, tak ako ja to hovorím, že trošku* ***zdravší názor****, lebo u nás je to možno trošku*

také zmanipulované, že všetko sa obráť na Pána Boha, ale Pán Boh dal nejaké pravidlá, alebo niečo podľa čoho sa máme riadiť, hej?" (Ema, 28)

Nekresťania sa zas zhodli na názore, že to, či je človek kresťan alebo nie veľmi málo - ak vôbec - vypovedá o jeho morálke.

„Absolútne nie. To je to čo som hovorila, že ten katolík a evanjelik za manžela, už len ako dobre, možno použijem sprostý príklad ale z histórie, alebo čo. Ľuďom katolíckej viery, a možno aj evanjelickej, ale o tom sa zas toľko nehovorí, hej, nevadilo robiť veci, ktoré by najhorší ateista alebo možno aj satanista neurobil, hej? Ja neviem, ktovie či sú pravdivé tie veci o zneužívaní chlapčekov, alebo niečo. Boli to obrovské škandály. Alebo krížové výpravy, alebo proste čokoľvek. Alebo upaľovanie, ako môžeš človeka upáliť. Pre mňa nech by to bola aj čarodejnica neviem aká. Ale ako si ty môžeš ako kresťan dovoliť upáliť človeka. Takže ja si fakt myslím že to nemá nič s morálkou, náboženstvo. Respektíve to čo tvrdíš, že si." (Iveta, 27)

„Za to že ten človek je kresťan, tak to neznamená, že hneď proste bude sa správať tak ako to to náboženstvo káže." (Cyril, 25)

„Nemyslím si, že úplne to či je človek kresťan alebo nie je kresťan ovplyvňuje to, ako sa vo výsledku správa, respektíve takto, určite to ovplyvňuje, ale nedá sa povedať, že všeobecne kresťania sú na tom lepšie alebo horšie, si myslím. [...] *To záleží od toho ako ten človek berie napríklad tú svoju vieru, tu nemôžeš povedať, že za to, že človek je pokrstený, alebo že má konfirmáciu, tak sa správa nejak lepšie. Pretože áno, sú ľudia ktorí sa správajú lepšie kvôli tomu že v to veria, skrz tú vieru, sú ľudia ktorí na to kašlú, a sú takisto medzi ľuďmi čo nie sú kresťania, čo sú ľudia ktorí majú nejaké tie morálne zásady osobné, cez ktoré proste nejde vlak a sú ľudia, ktorí sú bez chrbtovej kosti a urobia hocičo. To je proste, na oboch stranách tejto mince sú obojakí ľudia."* (Cyril, 25)

„Myslím si, že je v podstate úplne pomýlená teória o tom, že kresťania alebo veriaci, to je jedno, majú nejaké zásady a podľa nich žijú, a že ateisti nemajú zásady a podľa nich nežijú. To, že niekto spísal desatoro Božích prikázaní, ale mne ich nemusel nikto písať, ja sa podľa... ja v nich žijem. Zabil som? Nezabil som. Ukradol som?

Nejaké slivky. Oklamal som? Sem tam niekoho kvôli nejakej hovadine. Cti si otca a matku svoju? No strašne. Áno? Ja na to nepotrebujem... Mám pomôcť kamarátovi? Pomôžem mu. Chcem, aby mi kamarát pomohol? Tak mu to poviem, áno? A to či to niekto spíše a robí sa, že sa podľa toho správa a že my ostatní, ktorí akože nemáme spísané nič takéto, tak sa podľa toho nesprávame, to je blbosť." (Karol, 52)

„Tak mali by sa držať tých desiatich prikázaní, čo ja niektorých tých prikázaní možno sa nemusím držať, hej tak ako kresťania sa držia striktne, mali by sa. Lenže ako vravím, oni sa z toho potom vyspovedajú. ***Takže oni dokonca možno niekedy páchajú väčšie zlo ako ja,*** *lebo oni sa z toho vyspovedajú, a opadne to z nich, jednoducho je to zabudnutá vec a dobre. Jednoducho myknem plecom, vyspovedám sa, myknem plecom, tak som v poriadku, bez hriechu, neviem čo. Takže dokonca by som niekedy povedala, že kresťan bude páchať horšie veci, ako človek ktorý neverí v Boha. Lebo mňa drží to moje, hej že jednoducho by ma to ťažilo kdesi vnútri. Ja sa z toho nevyspovedám. Tak na čo to budem robiť."* (Denisa, 32)

Čo sa týka konkrétnych rozdielov v morálnych zásadách a ich uplatňovaní v živote, najčastejšie spomínaným príkladom bol predmanželský sex. Denia a Iveta používajú túto zásadu na to, aby poukázali na rozdiel v morálke kresťanov a nekresťanov.

„Neviem, ja zase neberiem za hriech alebo za niečo zlé nejaké veci, ktoré vy máte dané, tým hej náboženstvom máte dané, že je to hriech. Je to napríklad... keď to neni napríklad kradnutie, vražda, nejaké také z tých hriechov ozaj že aj protizákonných, tak poviem to teraz narovinu, to že som nevydatá, že som slobodná a budem mať sex s nejakým chlapom, to pre mňa neni hriech. Hej, takže nemám potrebu sa z toho vyspovedať. To ma prvé tak napadlo. Ako nejdem riešiť krádež, nejdem riešiť vraždu, zabitie, lebo to je aj protizákonné, hej to už je fakt vec, za ktorú sa trestá aj súdmi... Nielenže sa človek z toho vyspovedá, a je v pohode, hej. Ale tak mám morálnu hranicu. Mám partnera, tak ho nepodvediem. ***Ale budem s ním mať sex aj keď nie som za neho vydatá.****"* (Denisa, 32)

Podľa mňa je to iba ináč povedané to isté. Lebo nezabiješ, nepovieš zlého slova, či čo. Nezoberieš manželku, nezoberieš neviem čo, nepokradneš. Podľa mňa ľudia iba

ten sex neriešia, lebo ateista norm... Nechcem povedať že zase normálny, nezabije nepokradne, hej, keď je to normálny človek, ale s tým sexom nemá problémy. Lebo ten sex už je asi tak normálny pre každého, že to je asi jediná vec, ktorú nikto nerieši z tých ateistov. Myslím, že to je taký jediný rozdiel. Lenže ináč je to asi všetko na tej istej báze. Len my to nemáme nikde na papieri." (Iveta, 27)

Trochu iný príklad ale s podobnou pointou povedal Karol:

„Takú už ale totál magorinu mi povedala, mala tridsať, teraz je tehotná, bude rodiť za chvíľu, samozrejme, že nie je vydatá, čo je úplne chromé na to, aká je ona kresťanka a [...] *ona že už sa nevydá. A to prečo? Všetci normálni, dobrí, slušní chlapi už sú ženatí, ďalší sú rozvedení a ona si rozvedeného nezoberie... toto bola vtedy 28-ročná baba, rozvedeného si nezoberie, lebo ona už by s ním nemohla mať svadbu v kostole... som sa na ňu v tom aute pozrel, tebe drbe, babo? Čo je dôležité, či máš toho chlapa rada, alebo že sa budeš vydávať v kostole? Tak potom si sprostá. Takto rozlišuješ, že či pôjdeš s chlapom do vzťahu alebo nie? Nehnevaj sa, je sprostá. Ja buď mám človeka rád a je mi ukradnuté, či farári... či som dal nejaký sľub v kostole alebo nie. Jednoducho nie. Môj život je môj život a nebude o ňom rozhodovať niekto iný. A ak ty máš hentaký debilný názor, že už by si nemohla byť v bielom v kostole, no tak v duchu som si povedal, dievča ľutujem ťa."* (Karol, 52)

3.6.1 Hodnoty kresťanov a nekresťanov

Aké hodnoty označujú kresťania za "svoje", kresťanské? Niektoré z nich, ako napríklad rodina a vzťahy, sa zhodujú s tými nekresťanskými.

„Tak už len keď sme o tej rodine hovorili, tak manželstvo, deti... Alebo taká spolupatričnosť... lebo už aj v kresťanstve je veľa individuality v tejto dobe." (Hana, 36)

Pre mňa sú dosť vysoko vzťahy. Najviac ma mrzí keď sa mi s niekým blízkym narušia vzťahy. Auto, byt to beriem ako také základné potreby, také materiálne veci, čo sú prospešné, ale tie vzťahy sú dôležitejšie. A potom aj ocenenie a uplatnenie v práci. Potrebujem nejakú seba-realizáciu, mne by nestačilo byť len matka." (Beáta, 48)

Naopak, najvyššia hodnota v Bohu a Ježišovi Kristovi je pre kresťanov veľmi špecifická. Za hlavnú hodnotu označujú viacerí práve vzťah s Bohom, z ktorého ostatné hodnoty vyplývajú.

„Tak v prvom rade je to viera v Pána Ježiša Krista, potom sú to vlastne názory možno práve na základe desiatich Božích prikázaní alebo už aj tých novozmluvných nejakých princípov, ktoré tu zanechal Ježiš Kristus." (Hana, 36)

„No tak pre kresťana to prvoradé má byť vzťah s Kristom, s Bohom, takže tam sa to odlišuje. Lebo ja si myslím, že keby sme si porovnali kresťanské nejaké zásady, princípy, tak sa v mnohom zhodnú na morálnych zásadách spoločnosti." (Hana, 36)

„Tak určite láska, radosť zo života a z Boha, podľa mňa... Taká odovzdanosť a viera v Boha tiež a... Taká cnosť... Ako by som to povedala, taký cnostný život, ale neviem či to je hodnota... [...] *A také, také dobré len hodnoty, také pozitívne.* [...] *Ja mám taký strach, taký môj asi najväčší čo je, že sa bojím, že raz budem nejaká stará, na smrteľnej posteli a nebudem vedieť,* [...] *že som vlastne prežila ten svoj život správne. A toho sa tak bojím, a tak preto sa snažím žiť tak, aby som naozaj akože naplnila, na totálku, a snažím sa naozaj, alebo chcem žiť tak, že... Žiť naplno, a že budem pomáhať druhým, a že neutopím sa v nejakej túžbe po sláve, alebo po peniazoch, alebo po vzdelaní* [...] *Tým sa chcem riadiť a tým sa riadim. Ale neviem, či je to to... Ale hej, to je jedna z vecí, že to chcem dosiahnuť takú spokojnosť životu, akože v Bohu, ale že budem s tým spokojná..."* (Lenka, 18)

„„Aby jednoducho milosť a milosrdenstvo vládli. A teraz nechcem byť len cirkevný. Milosť nemyslím len od Boha len, ale milosť aj voči tomu druhému, keď mi urobí zle. Že zabudnúť na to čo mi urobil. Keď mi povie odpusť mi, alebo ja mu poviem odpusť, tak už nevyťahuje... Nehám to tam. "Veď a, ty si mi to urobil minule!" Vieš? Presne tie hodnoty, čo milosť a milosrdenstvo je z Božieho pohľadu, tak aplikovať to aj na ten ľudský." (Ján, 57)

Lenka o svojej rodine hovorí:

„Všetci u nás doma veria, že nejaký Boh je, ale nikto s ním nemá taký osobný vzťah, ani sa neriadi tým, čo Boh akože hovorí, alebo nemajú tie kresťanské hodnoty, že skôr majú tie hodnoty sveta." (Lenka, 18)

Na otázku, aké sú to hodnoty nekresťanov, odpovedá: peniaze, vzdelanie a zdravie. Podobne o hodnotách nekresťanov hovorí aj Ján:

„Ak ma tieto veci budú ovládať, ak budem mať tie méty vyššie a vyššie, vieš? To je špirála, ktorá sa roztočí, ja to vnímam tak, ktorá ťa ženie, ženie, viacej pracuješ, menej na deti, menej na rodinu, menej na manželku a nastanú problémy. Výpoveď z pred dvoch mesiacov jedného môjho priateľa... štyrikrát úspešne rozvedený, trikrát... Má štyri manželky, má osem detí, každý rok chodievali na dovolenku do Dubaja, čo stihol zarobiť pre všetky, každej postavil dom, má obrovské majetky tá žena každá, je mi divné, že sa ešte nepohádali (smiech), asi to čaká teraz, no a pred dvoma mesiacmi volá a hovorí: "Nechceš prísť ku mne na návštevu?" Tak som prišiel aj s kamarátom... Zlaté kľučky, zlaté kohútiky, nepriestrelné sklá. "Fíí, a ty si žiješ...", "To je nič, to je nič, to je všetko nič.", "A prečo je to nič, veď sú všetci spokojní, nie?", "Mám rakovinu a zomieram." Vieš, tá špirála, ktorú roztočil, [...] *úžasne ho hnala, on nemal čas sa zastaviť, žil si naplno, žil s tými ženami naplno, hej, všetko... To je... Nesúdim, ale že tá špirála naraz ako keby pukla, hej? A postavil sa pred realitu, pozrel sa do zrkadla. Má 62 rokov a končí. A hovorí: "Dušan, ja som prázdny. Ja mám milióny, ale som prázdny."* (Ján, 57)

Ako teda vnímajú hodnoty nekresťania? Sami sa prikláňajú k niektorým z hodnôt, ktoré im prisudzujú kresťania:

„Mať kde bývať, mať čo jesť, mať rodinu... Majetky hej nejak, no budem mať majetky, a na čo mi budú keď nebudem mať zdravie, vieš. Že nebudem zdravá, na čo mi budú majetky. Hlavne, v prvom rade mať zdravie. Potom už sa dá odvíjať aj to všetko ostatné. Mať rodinu, mať niekoho, na ktorého sa môžeš... Komu sa môžeš kdesi ísť vyplakať alebo hej oprieť sa, hej že máš to zázemie. To zázemie. Zdravie a zázemie, to je asi to prvoradé." (Denisa, 32)

„Aj ja chcem peniaze. Nemôžem povedať, že nie. To by som kecal, keby som povedal, že nie. [...]

Na otázku, aké sú jeho hlavné hodnoty odpovedá: Byť normálny človek. "žiť normálny slušný život, aby som sa mohol tým ľuďom okolo seba kľudne pozrieť do očí a je to." (Karol, 52)

Iveta a Cyril pritom poukazujú na to, že kresťania zrejme nemajú rovnaké hodnoty ako oni, že je pre nich v živote dôležité niečo iné:

„Pre nich je to, čo je pre mňa napríklad, dosiahnuť tie peniaze, dosiahnuť ten byt, tak pre nich je to, že: dáko to tu dožijem, najlepšie ako viem, a vlastne to čo príde potom je to na čo čakám." (Iveta, 27)

„Neviem, oni asi tá materiálna stránka, možno ju neriešia až tak moc, možno nemajú potrebu si každý mesiac kúpiť niečo úžasné, možno skôr tie peniaze dajú na charitu. Alebo ich odložia, alebo ich dajú deťom, alebo do zvončeka, alebo ja neviem. Ale neviem, aj oni musia jesť, aj oni musia bývať, takže, možno len skôr majú, nemajú takú potrebu skôr dosahovať tak vysoké ciele, kde by napríklad zarábali také strašné peniaze. Toto je zase možno úplne mylný názor, hej? Možno proste iba neviem o tom, že veľa ľudí vo vedúcich pozíciách sú aj. Len je to taký všeobecný názor je ten, že proste to tak nie je." (Iveta, 27)

3.6.2 Kto je dobrý človek?

„Práve tých dobrých by som vnímala tých, ktorí stoja na tých morálnych zásadách a dodržujú ich vo svojom živote a zlí budú tí, ktorí ich nerešpektujú a tým pádom ich ani nepraktizujú vo svojom živote." (Hana, 36)

Kresťania popisovali dobrého človeka - pre mňa trochu prekvapivo - bez ohľadu na jeho vierovyznanie, či praktizovanie viery. Odvolávali sa pritom skôr na morálne zásady.

„Ideál dobrého človeka? Je to človek, ktorý pomôže keď môže, a keď nemôže tak ti to najavo dá tak, že sa ťa to nedotkne. Toto je taký ideál, taký asertívny. Konflikty vie riešiť tak, že tá druhá strana nezostane s negatívnym pocitom." (Beáta, 48)

„Dobrý človek je taký fakt, ktorý je nekonfliktný, je proste otvorený pre ľudí, je komunikatívny, nie je taký, že hneď odsúdi a proste snaží sa byť vždy nápomocný, taký pre mňa akože dobrý človek je taký, ten môj blízky priateľ. Hej, toho vnímam ako dobrého človeka." (Ema, 28)

3.6.3 Som ja dobrý človek?

Pri odpovedi na otázku, či samých seba považujú za dobrého človeka, už postupovali kresťania trochu inak. V tomto prípade sa už odvolávali na svoje kresťanské hodnoty a pôsobenie Boha v ich životoch. To, či sú ich životy dobré alebo zlé posudzujú podľa toho, nakoľko práve plnia Božiu vôľu, nakoľko sú sním v blízkom vzťahu a žijú podľa jeho zásad.

„Ako viem vždy, že keď tak žijem s Bohom [...] *a že naozaj sa tak ako s ním o všetkom rozprávam, že tak mu verím a že sa na neho vo všetkom spolieham... A som s ním naozaj tak blízko, tak vtedy viem, že je môj život dobrý, a že sa tak nejak... Že sa uberám dobrým smerom, mám taký vnútorný pokoj, hej? Ale keď to tak nerobím, tak vidím, že proste mám nejaký rozkol v sebe, alebo <u>neviem, čo je správne,</u> alebo neviem ako sa mám v niektorých situáciách zachovať* [...] *Ale riadim sa... Asi tým, že mám druhých mať rada, a že sa mám na každého... Snažím sa v každom nájsť niečo dobré, že aj keď je radikálny moslim a vraždí druhých, tak mi často krát pripadá, že je to nejaký... Nejaké malé dieťa, hej, že ktoré raz sa proste tiež narodilo ako ja a nemôže za to, že kde vyrastalo, alebo že čo ho ovplyvňovalo... Tak tak sa snažím pozerať na ľudí, nech sú akýkoľvek... A to mi tak pomáha mať ľudí rada, že vidím, že <u>oni majú len iné problémy a iné zlé vlastnosti</u>"* (Lenka, 18)

„A ovplyvňuje ma to vo veľkom slova zmysle, že proste život s bohom je úplne fajn, lebo zažila som aj život s Bohom aj život bez Boha, takže viem to porovnať. Ovplyvňuje ma to určite v dobrom, že viem, že som iný človek ako som bývala, keď som bola bez boha nejakú tú chvíľu." (Gabriela, 32)

Karol spolu s ďalšími nekresťanmi a niektorými kresťanmi zdôrazňoval dobré skutky, ktoré robí napriek tomu, že nemusí. Tými legitimizoval svoje postavenie v morálnej hierarchii:

„Netvrdím, že som neurobil chyby vo svojom živote, možno som aj niekomu nechtiac ublížil, ale vždycky som sa snažil... Cez týždeň budem podpisovať úver na sto tisíc euro, lebo kamarátovmu synovi to nevychádza, tak tam idem ja ako spoludlžník, beriem na seba sto tisíc eurový záväzok." (Karol, 52)

3.6.4 Relativizmus v posudzovaní morálky

Zaujímavým javom, ktorý som v priebehu rozhovorov postrehla, bol veľký relativizmus v posudzovaní morálky u niektorých respondentov. V prípade mojich respondentov sa jednalo hlavne o nekresťanov. Hovoria o tom, že na to, aby sme mohli posúdiť konanie človeka, by sme museli poznať celú jeho históriu, čo nie je možné. Preto musíme byť v tom veľmi opatrní, prípadne sa tomu celkom vyhnúť.

„Nevieš, čo ten človek prežil, nevieš, či ho ako dieťa netýrali, nevieš, čo ma za sebou a proste prečo to robí. Ťažko mi je vytvoriť skupinu, neviem povedať, že či skinhead je morálne niekde dole, pretože viac menej je to tak isto, že to môže byť človek, ktorý v živote prežil utrpenie, že ho rodičia týrali a proste toto bola skupina jediná, ktorá ho prijala, hej a on sa tam proste teraz cíti dobre a preto to robí, nie preto, že je o tom názore presvedčený, ale pretože ho tam prijali, konečne cíti lásku, ktorú v živote necítil. Takže tak isto mi je ťažko posúdiť, že by som ich dala niekde na spodok. V tomto ja mám tak trošku strach, ja to hovorím, že súdiť, že kto, kde ako patrí. Neviem zaradiť, lebo nikdy nevieš aké je pozadie toho, tej skupiny." (Ema, 28)

„Tak sú extrémne prípady, kedy si myslím že áno, môžeš povedať že áno proste tento človek to urobil kvôli tomu že je to hajzel. Ale všeobecne v takom normálnom živote každodennom, si myslím, že nie som schopný ani kompetentný súdiť to, či tí ľudia sa správajú morálne, alebo nemorálne. Pretože [...] *myslím si, že ľudia v jadre nerobia zlé veci kvôli tomu že si povedia, idem teraz urobiť zlú vec, ale vždycky majú nejaké tie svoje proste pohnútky k tomu aby to urobili. A to či je to správne alebo to nie je*

správne, myslím si že to si musia ospravedlniť sami. Pretože ako som povedal, ja nemám proste právo povedať hej, teraz sa chováš jak debil. Pretože neviem čo toho človeka k tomu viedlo. Neviem čo si prežil, neviem proste povedať, áno, mal si na to právo, nie, nemal si na to právo." (Cyril, 25)

Z kresťanov sa k tomuto názoru pridala Ema, ktorá hovorí podobne:

„To je o tom, čo zažili asi v živote. V čom vyrastali, a veľa ovplyvnia vlastne aj rodiny si myslím. Že pokiaľ nejakého človeka rodičia viedli k tomu, že byť zdravo egoistický až moc egoistický, tak je jasné, že ten človek potom bude celý život už sa týmto smerom ťahať. Ale pokiaľ rodičia ho viedli, že proste áno musíš myslieť aj na seba, nenechaj sa zneužívať, ale proste myslí aj na druhých nie si sám na svete, tak jasne tento človek sa bude inak ťahať. Že veľa to závisí od toho v čom vyrastal, čo žil a čo prežil v živote si myslím." (Ema, 28)

Teraz prejdime k záverečnej časti analýzy, kde popíšem názory respondentov na súčasnú spoločensko-politickú situáciu a prepojím s tematikou sociálnych dištancií. Dovolím si tvrdiť, že otázka po sociálnych dištanciách svoj účel splnila. Nielenže poukázala na význam rozlíšenia na katolíkov a evanjelikov v rámci kresťanstva, ale zároveň odhalila ďalšie viac či menej silné symbolické hranice, ktoré kresťania a nekresťania budujú. Vzhľadom k súčasnej spoločensko-politickej situácii, prebiehajúcim vojenským konfliktom a aktuálnosti problematiky migrácie bolo veľmi zaujímavé sledovať postoje respondentov v otázkach vzťahu k cudzincom, príslušníkom iných rás, kultúr a náboženstiev.

3.7 Čo rozdeľuje spoločnosť?

V úvode rozhovorov som sa pýtala na to, čo si respondenti myslia o stave súčasnej spoločnosti a či ju pokladajú za súdržnú alebo skôr za rozbitú, rozštiepenú. Všetci sa zhodli v tom, že spoločnosť nepovažujú za súdržnú, líšia sa však názory na to, čo je príčinou konfliktov v spoločnosti a jej štiepenia. Napriek tomu, že v rámci kultúrneho trendu sa zameriavame skôr na nerovnosti socio-kultúrneho charakteru, medzi respondentami stále prevláda dôraz na socio-ekonomické nerovnosti. Medzi hlavné faktory spôsobujúce rozkoly v spoločnosti mnohí označili práve peniaze.

„Rasa, náboženstvo, myslím, že nehrajú už rolu v súčasnosti. […] *Myslím, že omnoho viac teraz prichádza do popredia ten majetok a...* ***moc a majetok****. Za socíku to ani zďaleka také nebolo,* […] *teraz to bolo na internete, že šéfovia firiem zarábajú v Amerike častokrát tristo až päťsto-násobok toho, čo priemerný zamestnanec. Za socíku zarábal riaditeľ OFZ-ky desaťkrát toľko ako robotník, desaťkrát toľko. Bodka. Takže teraz si myslím, že práve ten majetok a moc mnohých ľudí tak hecuje, že je to hrúza, totálna hrúza a vôbec v tom nehrá rolu náboženstvo a farba rasy."* (Karol, 52)

„Ja osobne to vnímam tak, že je to stále hodne založené v tomto svete na ***peniazoch****. Že je to hierarchia podľa peňazí."* (Ema, 28)

„No samozrejme. ***Peniaze.*** […] *Podľa mňa, aj ja to vidím akože aj na sebe, že jednoducho sme už tak* […] *čo ideme na tie narodeniny, hentaká dráha, tam taká dráha* […] *Babka dostala možno posúch a bola rada. Alebo nedajbože kus mäsa, alebo niečo, hej. Že nemyslím si že, je to taká akoby kolektívna vina, že to tak je. A tie asi jediné peniaze by som povedala, že nás tak rozdeľujú, lebo inak neviem čo."* (Iveta, 27)

Iní o finančnom zabezpečení hovorili implicitne v súvislosti so sociálnym zabezpečením:

„Ale určite je to hlavne rozbité na tom ***sociálnom zabezpečení.*** *Niekto kto je zabezpečený lepšie, tak je určite, má iné názory, má iné možnosti ako ten niekto, kto je na tom horšie. Alebo aj slabšie. Tak tí nemajú ani toľko možností, hej, alebo tak. Skôr v tomto asi."* (Denisa, 32)

„Myslím, že ***štát****, ktorý má stáť za svojimi ľuďmi, tak za nimi nestojí. A mnohé kroky robia vlastne že skôr rozbíjajú nejaké tie hodnoty medzi ľuďmi."* (Hana, 36)

Aj pre Adama je v tomto smere rozhodujúca politika. Spoločnosť je podľa neho manipulovaná ľuďmi pri moci, a to najmä prostredníctvom médií. Isté menšie skupiny sa snažia tejto manipulácii vzoprieť, ale nedarí sa im to. Prúdov v spoločnosti je veľa, vytvára sa chaos a vzniká apatia. Myslí si, že časom budú ohrození tí, ktorí budú mať na veci vyhranený názor a nepôjdu s davom.

Druhá časť respondentov sa sústredila skôr na konflikty na mikro-úrovni. Obavu o to, že spoločnosť sa rozpadáva "zvnútra" v dôsledku zväčšujúcej sa plurality názorov, vyjadrili viacerí:

„Myslím si, že jednotní nie sme absolútne v ničom. Neviem. Ani v náboženstve, lebo ani sa nedokážeme tolerovať, neviem, myslím že nie sme v ničom jednotní. A možno to súvisí s tým, že sme vlastne rozdielni hrozne a že jeden si myslí že je správne to a druhý že to, ale jednotní určite nie sme. Si zober už len napríklad Slovákov. V čom sme my jednotní. V slivovici. Tiež nemáme jeden názor, spoločný." (Iveta, 27)

„Akože, keď si povedala, že konflikt, tak skôr mi neprišiel nejaký vojenský, nie také niečo veľké globálne, ale skôr na takých jednotlivcoch… ***Medzi ľuďmi osobne.*** *Ale aj celkovo medzi názormi, že sa stretajú, vieš, ale nie v takom, že vojenské konflikty alebo svetonázory, ale skôr v takom, že keď sa ten človek s tým svetonázorom a s tým presvedčením stretne s niekým iným, tak skôr taký konflikt."* (Lenka, 18)

„Aj tým, že je veľa náboženstiev, rôznych kadejakých možno smerov a veľa siekt, možno, tak nemajú ľudia možnosť sa zaradiť tým správnym smerom... Takže určite nie je súdržná, taká rozdelená." (Gabriela, 32)

Gabriela bola jediná, ktorá za zdroj hierarchizácie a prípadných konfliktov v spoločnosti označila morálku:

*„No myslím, že je to hlavne tá **morálka**. No podľa toho vlastne dá sa povedať aj rozlišujú tie vrstvy, podľa tých ľudí, no. Podľa tej morálky. Ako chcú žiť a podľa toho sa vlastne aj správajú v tom svete."* (Gabriela, 32)

Čo sa týka náboženstva, v posudzovaní jeho vplyvu (negatívneho či pozitívneho) na súčasnú spoločnosť boli respondenti skôr opatrní. Len Denisa explicitne hovorí:

„Vojny vznikajú podľa mňa väčšinou z náboženstva a z toho, že niekto sa nechce prispôsobiť druhej náboženskej kultúre. Aj teraz to tak vyzerá vlastne." (Denisa, 32)

Ostatní o náboženstve hovorili skôr ako o vedľajšom faktore, ktorý síce do istej miery spoločnosť formuje, ale nie je v jej vývoji a prípadných konfliktoch nijak zvlášť rozhodujúci. Tieto tvrdenia však môžeme konfrontovať s ich výpoveďami v otázkach sociálnych dištancií, ktoré poukazujú na významnosť náboženskej príslušnosti v posudzovaní a kategorizácii ostatných.

3.8 Sociálne dištancie

3.8.1 Moslimovia

Kresťania sa k otázke prisťahovalcov a vzťahu k príslušníkom etnickým menšín nevyjadrovali až tak opatrne, ako by človek očakával vzhľadom k ich ostatným výpovediam. Prekvapením boli výpovede o tom, že moslimov by mnohí prijali len ako návštevníkov našej krajiny, ak vôbec. Zároveň však väčšina z nich priznala, že sú ovplyvnení médiami a že sa s moslimom nikdy nestretli.

„Priznám sa, že momentálne som asi ovplyvnená tým čo sa deje a asi dosť silno, takže neviem či by som neskončila pri šestke… Ale zas nikdy nehovor nikdy, ten život ti môže tak zamiešať karty, že možno za päť rokov budem mať kolegu moslima." (Beáta, 48)

„Asi buď len ako návštevníka svojej krajiny, alebo je to tam tak na hrane možno aj s tým vylúčením. […] *Z toho čo ja viem, možno je ten môj obraz, ale oni sú úplne iná*

kultúra, iné majú životné návyky, takže myslím že nie len že sa to nezhoduje s kresťanskými zásadami, ale si myslím, že v mnohom by sa to bilo aj s našou kultúrou a našimi morálnymi hodnotami, ako krajiny. […] *Tak keď sa teraz hovorilo o tých utečencoch, tak ja som toho názoru, že treba im pomôcť, ale to, že my ich prijmeme medzi seba tú situáciu nerieši, lebo… my im nedokážeme porozumieť, oni nám myslím že nerozumejú a hlavne, keď sme tých Rómov v tej prvej otázke spomínali, že vidím, že mnohé desaťročia si naša krajina s týmito našimi spoluobčanmi nevie poradiť, takže tam je hrozba toho, že taká istá situácia alebo možno ešte horšia by mohla vzniknúť."* (Hana, 36)

Výnimku v tomto zmysle tvorí Ema, ktorá sa už s moslimom stretla:

„Ja neviem, ja s nimi akože nemám problém, takže by som kľudne možno aj dákeho priateľa zvládla, blízkeho. Pokiaľ sa rešpektujeme navzájom, vieš, že nemá problém on s mojou vierou, ja nemám s jeho, tak kľudne aj za blízkeho priateľa, pokiaľ je to človek dobrý, s ktorým sa dá porozprávať. Manžel nie, to už nie." (Ema, 28)

U nekresťanov je situácia podobná. Cyril, ktorý má s moslimami osobnú skúsenosť, sa ako jediný vyjadril k otázke prisťahovalcov zmierlivo:

„Poznám proste moslimov, ktorí sú strašne fanatickí a poznám moslimov, ktorí sú totálne v pohode. Ktorí sú proste priateľskí, srdeční, dali by poslednú košeľu by ti dali. A to je proste to samé čo Róm. Záleží to od konkrétneho človeka. […] *Napríklad keď si zoberieš toho moslima, tak mne nezáleží na tom, či príde domov, rozprestrie si koberec a začne sa modliť. To je jeho osobná vec. Ale mne záleží na tom, že ten človek odsudzuje iných ľudí na základe toho, či sú alebo nie sú jeho viery. To je to čo ja vnímam ako zlé. Že proste ten človek sa správa a napríklad vyhlási o kresťanovi, alebo o židovi, alebo to je jedno, že proste je to neveriaci pes a treba ho zabiť. To je to čo mne vadí."* (Cyril, 25)

O neprispôsobivosti moslimov ako najväčšom probléme a zdroji strachu z vlny prisťahovalcov hovorí aj Karol. Na druhej strane však priznáva negatívny vplyv médií:

„Najväčší problém je, trebárs u tých moslimov, že oni nie sú ochotní sa prispôsobiť. To je obrovský problém proti Európanom. A kresťanom. Hm, Európanom. Kresťanom, nekresťanom, to je jedno. Ty prídeš tam, pôjdeš do kostola? No kým nebudeš zahalená od hlavy po päty, tak tam nevojdeš, hej? Alebo kdekoľvek inde. Prečo oni chcú takéto pravidlá rozkazovať? Alebo aj mnohé iné, to jak oni tvrdo dokážu sa modliť... ja neviem čo... ten prístup ich k ženám (...) Nemôžu takéto dve morálky sa stretnúť, to je zle. […] *Problém je to, že my strašne veľa vecí vieme tých negatívnych o tých moslimoch."* (Karol, 52)

Najradikálnejší názor zo všetkých zastáva Denisa, ktorá sa viackrát počas rozhovoru zmienila, že miešanie kultúr je podľa nej nebezpečné a vedie zákonite ku konfliktu. O vlne prisťahovalcov hovorí:

„A hlavne keď myslím na terajších utečencov čo sú, tak budiž. Vravím, to je... Aj keď dávajú nám média, umelo nám vytvárajú aby sme ich ľutovali, pretože nám ukazujú matky s deťmi na rukách. Ale to dieťa je už od takého bábätka vychovávané na to, aby to bol malý terorista. Viac-menej. Však tí čo to robia z toho presvedčenia,tí sú k tomu vedení od malička. Že toto je správne a že to tak má byť." (Denisa, 32)

Podobný názor ako na moslimov má aj na rómov a rovnako reagovala aj na budhistov.

„Ani návštevníka ho nechcem krajiny. Berú iba sociálne dávky, za nič, nerobia, nechce sa im, to jednoducho sú z Rumunska, alebo kdesi z ktorejsi neviem akej krajiny, nech si tam idú. […] *Každý patrí tam, kde sa narodil. Každý patrí do tej krajiny kde sa narodil podľa mňa.* […] *Áno, toto poviem rovno. Každá Európa má svoje náboženstvá, Arab majú svoje náboženstvá, Afrika má svoje náboženstvá, keď sa to pomieša, nerobí to dobrotu."* (Denisa, 32)

3.8.2 Rómovia

V otázke vzťahov s Rómami boli respondenti trochu opatrnejší. Kresťania svoju hranicu udržali najvyššie na druhom bode (blízky priateľ). U niektorých zohrali rolu aj osobné skúsenosti:

„Za predpokladu, že to ja môžem ovplyvniť tak určite za kolegu v práci, to ešte áno a za suseda v podstate tiež, ale pod podmienkou, že ten Róm má nejakú slušnú životnú úroveň… Ale za blízkeho priateľa, to si asi neviem predstaviť. To je všetko je ale o skúsenosti, my sme mali v bytovke Rómov a oni boli slušní, takže v tomto mám dobré skúsenosti." (Beata, 48)

Nedá sa povedať, že by sa nekresťania vo svojich odpovediach zhodli. Denisa napríklad vo svetle svojich skúseností o Rómoch hovorí veľmi negatívne a rada by ich vylúčila z krajiny. Iveta s Rómami osobnú skúsenosť nemá, zato názor na nich má veľmi vyhranený:

„Možno som sa v živote so žiadnym nerozprávala, ale bohovo ich neznášam doradu, hej? No, prečo? No nepoviem ti prečo, lebo vôbec ani neviem, či je pravda, čo si o nich myslím." (Iveta, 27)

Cyril sa opäť vyjadruje veľmi zmierlivo a zdôrazňuje to, čo aj inde v rozhovore - že zaradenie do ktorejkoľvek z týchto skupín o človeku ešte nič nevypovedá a nie je pre neho vôbec smerodajné.

„Napríklad aj proste keby ten človek bol slušný, tak nemal by som proste problém chodiť s Rómkou, alebo si ju zobrať za manželku. Ale ten človek proste musí sa nejak správať. Ale keď je to proste človek že jo ktorý tak isto ako keby sa biely správal tak, že žije v bordeli, zničí všetko čo vidí, tak tiež by som mal problém s ním pracovať, alebo byť jeho sused." (Cyril, 25)

Záver

Vo svojej práci som skúmala problematiku morálnych hraníc medzi kresťanmi a nekresťanmi. Na rozdiel od Sayera (a sčasti aj Lamont) som sa vo svojej práci nezameriavala primárne na súvislosť morálnych hraníc so socio-ekonomickým statusom a triednym rozdelením. Nadviazala som na doterajšie výskumy morálnych hraníc vznikajúcich na základe náboženskej príslušnosti a tento problém som skúmala v prostredí severoslovenského mesta a vidieku medzi viac či menej aktívnymi členmi kresťanských zborov a nekresťanmi.

V teoretickej časti som predstavila kultúrny trend, ktorého významnou súčasťou je práve štúdium hraníc. Definovala som základné pojmy, ako symbolické a sociálne hranice, sociálne dištancie a v neposlednom rade aj morálne hranice. Symbolické hranice Lamont rozdelila na kultúrne, socio-ekonomické a morálne. Symbolické hranice sú nutným, nie však jediným dostačujúcim predpokladom vzniku sociálnych hraníc. Predstavila som koncept náboženstva a poukázala som na jeho relevanciu v sociologickom výskume symbolických nerovností. Náboženstvo ako faktor (re)konštrukcie morálnych hraníc býva vo výskume často prepojený, podobne ako v mojej práci, s faktorom etnickej príslušnosti. V závere teoretickej časti som krátko predstavila súčasné štatistické údaje o príslušnosti občanov Slovenska k rôznym cirkvám.

V druhej časti som predstavila metodológiu môjho výskumu. Rozhodla som sa pre kvalitatívnu metódu hĺbkového rozhovoru, ktorý umožňuje viesť rozhovor požadovaným smerom, a zároveň poskytuje respondentovi veľkú voľnosť v jeho výpovediach. Získané dáta som analyzovala metódou konštantnej komparácie, pri ktorej sa porovnávajú identifikované kategórie v rámci jedného rozhovoru a medzi rozhovormi.

Poslednú časť tvorí analýza a interpretácia výsledkov rozhovorov s dvanástimi respondentami. Vo výpovediach respondentov som identifikovala prejavy posilňovania vlastnej či skupinovej náboženskej identity na úkor iných jednotlivcov a skupín prostredníctvom tvorby a rekonštrukcie subjektívne vnímaných hierarchií noriem. Ukázalo sa, že kresťania kladú dôraz na rozlíšenie kresťanov na praktizujúcich a nepraktizujúcich. Druhým rozlíšením je to na veriacich a neveriacich, ktoré sa ale ťažko posudzuje. Za najdôležitejší znak kresťana považujú lásku k Bohu a praktický kresťanský život. Nekresťania pri definícii kresťanov kladú dôraz na ich správanie a

vonkajšie prejavy viery, ktorými by však nemali zasahovať do ich súkromia (nekresťanov). Ukázalo sa, že dôležité je aj rozlíšenie kresťanov na evanjelikov a katolíkov, ktorí sú vnímaní ako prísnejší, zákonníckejší a viac pokryteckí.

Pri definícii morálky kládli nekresťania kládli pri definícii morálky dôraz skôr na to, že morálka je vnútorný mechanizmus, ktorý určuje správanie človeka. Tam, kde kresťania stavajú vo svojom živote Boha, dávajú nekresťania morálku. Nekresťania sa vo veci morálky odvolávajú najmä na výchovu ako jej hlavný zdroj. Neriešia až tak kde, kedy a ako vznikli prvé morálne zásady alebo ako sa vyvíjali. Vnímajú, že tie zásady, ktoré vo svojich životoch uplatňujú, sa naučili od svojich rodičov. Často pritom dodávajú, že na to, aby sa človek správal morálne, nemusí byť kresťanom. Zhodujú sa aj v názore, že to, či je človek kresťan alebo nie veľmi málo - ak vôbec - vypovedá o jeho morálke. Kresťania si naopak myslia, že toto rozdelenie je vo veci morálky smerodajné a dokladajú rôzne príklady o tom, ako rozdielne sa kresťan a nekresťan zachovajú vo vybraných situáciách.

Myslím si, že otázka "Je koncept morálnych hraníc relevantný pre vzťah medzi kresťanmi a nekresťanmi?" bola v práci zodpovedaná a obhájená. Som si vedomá limitov svojej práce, avšak celým výskumným procesom som prechádzala s najlepším vedomím a svedomím. Verím, že moja práca bude aspoň čiastkovým prínosom v štúdiu symbolických hraníc v našom kultúrnom a geografickom kontexte.

Summary

In this paper, I used qualitative method of in-depth interviewing to examine an issue of moral boundaries based on religion. The main question was: Is the concept of moral boundaries relevant for the relationship between christians and non-christians? I focused on the construction of group identity (us) and bondary making towards other groups (them).

Based on the analysis of twelve in-depth interviews, I show that the concept of moral boundaries is relevant for the relationship between christians and non-christians. Although many emphasize tolerance and understanding, they define themselves as opposed to each other in many ways. Christians consider God's commandments to be the source of morality, non-christians think it is rooted in people themselves. Christians consider relationship with God, love and good christian life to be the highest values and they think non-christians prefer money, health and family. Non-christians admit these

values, but they emphasize that being christian does not automatically mean being a good person.

As a respond to today's situation, I analyze creating social distance and symbolic boundaries against ethnic and national minorities.

Použitá literatura

BAIL, Christopher A. 2008. The Configuration of Symbolic Boundaries against Immigrants in Europe. *American Sociological Review*. 2008, Vol. 73, No. 1, s. 37-59

BEALS, Ralph C. 1978. Religion and Identity. *International Yearbook for Sociology of Knowledge and Religion.* eds. Gunter Dux, Thomas Luckmann. 1978, Vol. 11, s. 147-162.

BOGARDUS, Emory. S. 1926. Social Distance in the City. *Proceedings and Publications of the American Sociological Society*. 1926, Vol. 20, s. 40-46.

BOTTERO, Wendy a Sarah IRWIN. 2003. Locating Difference: Class, Race, and Gender, and the Shaping of Social Inequalities. *The Sociological Review.* 2003, Vol. 51, No. 4, s. 463-483.

BOURDIEU, Pierre. 1990. Social Space and Symbolic Power. *In Other Words: Essays Towards a Reflexive Sociology*. Stanford: Stanford University Press.

DEVINE, Fiona a Mike SAVAGE. 2005. The Cultural Turn, Sociology and Class Analysis. Pp. 1-23 in F. Devine, M. Savage, J. Scott, R. Crompton (eds.). *Rethinking Class. Culture, Identities and Lifestyles*. New York: Palgrave Macmillan.

DURKHEIM, Émile. 2002. *Elementární formy náboženského života*. Praha: OIKOYMENH

EDGELL, Penny, GERTEIS, Joseph a HARTMANN, Douglas. 2006. Atheist as „Other": Moral Boundaries and Cultural Membership in American Society. *American Sociological Review*. 2006, Vol. 71, s. 211-234.

ELIAS, Norbert. 1982. *The Civilizing Process, Vol.II. State Formation and Civilization*, Oxford: Blackwell, 1982

Global Christianity: A Report on the Size and Distribution of the World's Christian Population. Pew Research Center, Washington, D.C. 2011. [online] [cit. 26.11.2015] Dostupné z: http://www.pewforum.org/files/2011/12/Christianity-fullreport-web.pdf.

The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010-2050: Why Muslims Are Rising Fastest and the Unaffiliated Are Shrinking as a Share of the World's Population. Pew Research Center, Washington, D.C. 2015. [online] [cit. 26.11.2015] Dostupné z: http://www.pewforum.org/files/2015/03/PF_15.04.02_ProjectionsFullReport.pdf

GEERTZ, Clifford. 1993. *The Interpretation of Cultures: Selected Essays.* Fontana Press.

HENDL, Jan. 2008. *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál.

HOFMANN, Wilhelm, et al. 2014. Morality in everyday life. In: *Science*. 2014, Vol. 345, no. 6202, s. 1340-1343.

CHONG, Kelly H. 1998. What it Means to be Christian: The Role of Religion in the Construction Of Ethnic Identity and Boundary Among Second-Generation Korean Americans. *Sociology of Religion*. 1998, Vol. 59, No. 3, s. 259-286.

KING, Pamela E. 2003. Religion and Identity: the Role of Ideological, Social and Spiritual contexts. In: *Applied Development Science.* 2003, Vol. 7, No. 3, s. 197-204.

LAMONT, Michèle. 1992. *Money, Morals, and Manners: The Culture of the French and the American Upper-Middle Class*. London: The University of Chicago Press.

LAMONT, Michèle. 2000. *The dignity of working men*: *Morality and the Boudaries of Race, Class and Immigration.* New York: Russell Sage Foundation.

LAMONT, Michèle, Sabrina PENDERGRASS, Mark C. PACHUCKI. 2001. Symbolic Boundaries. In J. Wright (ed.). *International Encyclopedia of Social and Behavioral Sciences*. Oxford: Elsevier.

LAMONT, Michèle, Virag MOLNAR. 2002. The Study of Boundaries in the Social Sciences. In: *Annual Review of Sociology*. 2002, Vol. 28. s. 167-195.

LAUDERDALE, Pat. 1976. Deviance and Moral Boundaries. In: *American Sociological Review*. 1976, Vol. 41, No 4., s. 660-676.

MARSIGLIO, William. 2001. Conducting qualitative in-depth interviews. [online] [cit. 16.10.2015] Dostupné z: http://www.clas.ufl.edu/users/marsig/conducting.qual.interviews.PDF

Obyvateľstvo trvalo bývajúce v obciach SR podľa náboženského vyznania 2011. Štatistický úrad Slovenskej republiky. [online] Cit. [12.11.2015] Dostupné z: http://slovak.statistics.sk/wps/wcm/connect/10278b36-c50f-40cc-9c9a-c190904705af/Tab_3_Obyv_trvalo_byvajuce_v_obciach_SR_podla_nabozenskeho_vyznania_SODB_2011.pdf?MOD=AJPERES

OPOTOW, Susan. 1990. Moral Exclusion and Injustice: An Introduction. *Journal of Social Issues.* 1990, Vol. 64, No. 1, s. 1-20.

OPPONG, Steward Harrison. 2013. Religion and Identity. *American International Journal of Contemporary Research*. 2013, Vol. 3, No. 6, s. 10-16.

PARK, Robert E. 1924. The Concept of Social Distance. As Applied to the Study of Racial Attitudes and Racial Relations. J*ournal of Applied Sociology.* 1924, Vol. 8, s. 339-344.

SANTAYANA, George. 1982. *The Life of Reason: Reason in Religion v. 3*. New York: Dover Publications.

SAYER, Andrew. 2005a. Class, Moral Worth and Recognition. *Sociology*. 2005, Vol. 39, No. 5, s. 947-963.

SAYER, Andrew. 2005b. *The Moral Significance of Class*. Cambridge: University Press.

SPIELHAUS, Riem. 2006. Religion and Identity: How Germany's Forigners have become Muslims. *IP Journal.* 2006, *s.* 17-23. [online] [cit. 5.11.2015] Dostupné z: http://www.fulbright.de/fileadmin/files/togermany/information/2005-06/gss/TIP_0206_Spielhaus.pdf

Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001: Slovenská republika. 2014. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky.

ŠAFR, Jiří. 2008. Sociální distance a interakce: relační přístup ke studiu stratifikace. s. 11-44 in J. Šafr (ed.). *Sociální distance, interakce, relace a kategorizace*. Praha: Sociologický ústav AVČR.

ŠANDEROVÁ, Jadwiga. 2008. Interpretativní pojetí a kvalitativní výzkum sociálních nerovností. s. 45-60 in J. Šafr (ed.). *Sociální distance, interakce, relace a kategorizace*. Praha: Sociologický ústav AVČR.

ŠANDEROVÁ Jadwiga, Olga ŠMÍDOVÁ. 2006. Meze a možnosti interakcionistického výzkumu sociálních nerovností. *Pražské sociálně vědní studie Sociologická řada.* Working papers. SOC 002. [online] [cit. 5.11.2015] Dostupné z: <http://publication.fsv.cuni.cz/attachments/99_002_Sanderova.pdf>

ŠANDEROVÁ, Jadwiga, Olga ŠMÍDOVÁ (eds.) 2009. *Sociální konstrukce nerovností pod kvalitativní lupou*. Praha: Sociologické nakladatelství.

ŠVAŘÍČEK, Roman, Klára ŠEĎOVÁ et al. 2007. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál.

TRONTO, Joan C. 1993. *Moral Boundaries: A Political Argument for an Ethic of Care*. New York: Routledge.

VEBLEN, Thorstein. 1899. The Theory of the Leisure Class: An Economic Study of Institutions. *New York: MacMillan.*

VERKUYTEN, Maykel a Thijs JOCHEM. 2010. Religious Group Relations Among Christian, Muslim and Nonreligious Early Adolescents in the Netherlands. *The Journal of Early Adolescence.* 2010, Vol. 30, No. 1, s. 27-49

WEBER, Max. 1978. *Economy and society; an outline of interpretive sociology*. Berkley: University California Press.

YSSELDYK, Renate, Kimberly MATHESON a Hymie ANISMAN. 2010. Religiosity as identity: Toward an understanding of religion from a social identity perspective. *Personality and Social Psychology Review*. 2010, Vol. 14, s. 60-71.

Zoznam príloh

Príloha č. 1: Tematické okruhy rozhovorov (text)

Príloha č. 2: Charakteristika respondentov (tabuľka)

Príloha č. 3: Prepisy rozhovorov (PDF dokumenty)

Prílohy

Príloha č. 1: Tematické okruhy rozhovorov (text)

Vek: Dátum:
Pohlavie:
Zamestnanie:

1. SPOLOČNOSŤ

Je podľa Vás spoločnosť jednotná alebo skôr „rozbitá“, rozštiepená?
Aké sú deliace línie dnešnej spoločnosti? (majetok, moc, rasa, pohlavie, náboženstvo...)
Myslíte si, že v spoločnosti existuje nejaká hierarchia? Podľa čoho?

2. VZŤAH K NÁBOŽENSTVU/VIERE

Akého ste vierovyznania?
Ste členom nejakej cirkvi?
Ako sa to prejavuje vo Vašom živote?

Kto je podľa Vás kresťan/ateista/nekresťan?
Majú podľa Vás rovnaké alebo rozdielne hodnoty?
Vypovedá nejako toto zaradenie o morálke človeka?

Ako by ste sa cítili, keby Vás niekto označil za to, čo nie ste – kresťana/ateistu?

Sú Vaši blízki skôr kresťania alebo nekresťania/neveriaci/ateisti?

Do akého najbližšieho vzťahu by ste boli schopní a ochotní vstúpiť s členmi nasledujúcich skupín?
róm, moslim, kresťan katolík/protestant, černoch, neveriaci, budhista, homosexuál *(okrem 1. miesta)*
- za manžela/manželku
- za blízkeho priateľa
- za suseda
- za spolupracovníka
- za občana svojej krajiny
- len ako návštevníka svojej krajiny
- vylúčili by ste ich z krajiny

3. MORÁLKA

Čo je podľa Vás morálka?
Ako vznikla? / Z čoho vyplýva?
Majú všetci rovnakú? Prečo áno/nie?
Riadite sa vo svojom živote nejakými morálnymi zásadami? Akými?
Prečo práve tieto?
Riadia sa nimi aj ostatní? Prečo?
Myslíte si, že rôzni ľudia sa riadia rôznymi zásadami? Prečo?

Je podľa Vás rozdiel v morálke kresťanov a nekresťanov? Aký? Prečo? Ktorá je lepšia/horšia?

Veríte na dobro a zlo?
Sú podľa Vás ľudia dobrí/zlí?
Na základe čoho ich rozlišujete?
Kto sú tí dobrí/zlí?
Ste vy dobrý/zlý človek?

4. SÚČASNÁ SPOLOČENSKO-POLITICKÁ SITUÁCIA

Čo je zdrojom konfliktov v spoločnosti?
Aký je Váš názor na nasledujúce problémy:
- migranti, vojenské konflikty, zákon o rodine (homosexuálne zväzky a výchova detí), potraty...

Príloha č. 2: Charakteristika respondentov (tabuľka)

	Meno	**Vek**	**Vzdelanie**	**Povolanie**
1.	Adam	31 rokov	VŠ	učiteľ v hudobnej škole
2.	Beata	48 rokov	VŠ	stavebný inžinier
3.	Cyril	25 rokov	SŠ	programátor
4.	Denisa	32 rokov	VŠ	mestská policajtka
5.	Ema	27 rokov	VŠ	materská dovolenka
6.	Františka	83 rokov	SŠ	dôchodkyňa
7.	Gabriela	32 rokov	VŠ	špeditérka
8.	Hana	37 rokov	VŠ	predavačka v knihkupectve
9.	Iveta	27 rokov	SŠ	riaditeľka malej firmy
10.	Ján	57 rokov	SŠ	invalidný dôchodca
11.	Karol	52 rokov	VŠ	analytik - špecialista
12.	Lenka	18 rokov	SŠ	študentka

Príloha č. 3: Prepisy rozhovorov (PDF dokumenty) – na priloženom DVD